

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI
TÜRK MÜZİĞİ TEORİSİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ PROGRAMI**

**BURSA-İNEGÖL, ŞEHİTLER KÖYÜ ALEVİ-BEKTAŞI'LERİNDE
KÜLTÜREL AKTARIM SÜRECİNDE ROL ALAN MÜZİK
PRATİKLERİ: GENÇLİK KURBANI CEMİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Turgay YILDIRIM

BURSA - 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI
TÜRK MÜZİĞİ TEORİSİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ PROGRAMI

BURSA-İNEGÖL, ŞEHİTLER KÖYÜ ALEVİ-BEKTAŞI'LERİNDE
KÜLTÜREL AKTARIM SÜRECİNDE ROL ALAN MÜZİK
PRATİKLERİ: GENÇLİK KURBANI CEMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Turgay YILDIRIM

Danışmanı:
Doç. Ersen VARLI

BURSA - 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Müzik Anasanat Dalı, Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji Bilim Dalı'nda 701683001 numaralı Turgay YILDIRIM'ın hazırladığı “*Bursa-İnegöl Şehitler Köyü Alevi-Bektaşileri'nde Kültürel Aktarım Sürecinde Rol Alan Müzik Pratikleri: Gençlik Kurbanı Cemi*” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 17/07/2019 günü 14.00 – 16.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **BAŞARILI** olduğuna **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Doç.Ersen VARLI
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof.İsmail GÖĞÜŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç.Dr.Özlem DOĞUŞ VARLI
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç.Dr.Erdem ÖZDEMİR
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr.Öğr.Üyesi Yusuf BENLİ
İstanbul Üniversitesi

17/07/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/07/2019

Tez Başlığı: Bursa-İnegöl, Şehitler Köyü Alevi-Bektaşî'lerinde Kültürel Aktarım Sürecinde Rol Alan Müzik Pratikleri: Gençlik Kurbanı Cemi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 57 sayfalık kısmına ilişkin, 21/06/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17.07.2019

Adı Soyadı: TURGAY YILDIRIM
Öğrenci No: 701683001
Anabilim Dalı: MÜZİK
Programı: TÜRK MÜZİĞİ TEORİSİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
DOÇ. ERSEN VARLI 17.07.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bursa-İnegöl, Şehitler Köyü Alevi Bektaşî’lerinde Kültürel Aktarım Sürecinde Rol Alan Müzik Pratikleri: Gençlik Kurbanı Cemi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

17.07.2019

Adı Soyadı : Turgay YILDIRIM
Öğrenci No : 701683001
Anabilim Dalı : Müzik
Programı : Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji
Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Turgay YILDIRIM
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anasanat Dalı : Müzik
Sanat Dalı/Programı : Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : X + 61
Mezuniyet Tarihi : 17 / 07 / 2019
Tez Danışmanı : Doç. Ersen VARLI

BURSA-İNEGÖL, ŞEHİTLER KÖYÜ ALEVİ-BEKTAŞI'LERİNDE KÜLTÜREL AKTARIM SÜRECİNDE ROL ALAN MÜZİK PRATİKLERİ: GENÇLİK KURBANİ CEMİ

Bu araştırmada, Alevi-Bektaşî toplumunda kültürel aktarım sürecinde yer alan müzikal pratiklerin rolüne yönelik tespitler yapılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini Bursa'nın İnegöl ilçesi Şehitler köyünde yaşayan Alevi toplumu, örneklemini ise köyde her yıl düzenlenen "Gençlik Kurbanı Cem" ritüeli oluşturmaktadır. Araştırmada saha çalışması yöntemi kullanılmış, elde edilen veriler katılımcı gözlem, kişisel görüşmeler ve ilgili literatür taramasından sonra bir araya getirilmiştir. Kendi içerisinde dört bölümden oluşan bu araştırmanın birinci bölümünde, kuramsal çerçeveyi oluşturan Alevilik, kültür, kültürlenme, kültürel aktarım, kültürel bellek ve kurban gibi kavramlar hakkındaki teorilere ve görüşlere yer verilmiştir. Araştırma sahasını oluşturan Şehitler köyü, demografik ve kültürel özellikleri bağlamında ikinci bölümde incelenmiştir. Üçüncü bölümde Cem ritüelleri, müzikal yapı, nefes kavramı ve kültürel aktarımın önemli öznesini oluşturan kadın nefesleri ele alındıktan sonra tezin son bölümü olan dördüncü bölümde ise, doğal bir kültürel aktarım ortamı ve uygulaması olarak ele alınan "Gençlik Kurbanı Cemi"nin içeriği ve uygulama biçimi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın sonuç bölümünde ise, tespit edilen veriler maddeler halinde sıralanmıştır. Ayrıca ekler kısmında sahada derlenen "Şıh Semahı" isimli ezginin notasına, kadınların seslendirmiş oldukları nefeslerin sözlerine ve konuyla ilgili çeşitli terimlerin açıklamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Alevi Müziği, Kültürel Bellek, Kültürel Aktarım, Gençlik Kurbanı Cemi, Şehitler Köyü.

ABSTRACT

Name and Surname : Turgay YILDIRIM
University : Bursa Uludağ University
Institution : Institute of Social Science
Field : Music
Branch : Turkish Music Theory and Ethnomusicology
Degree Awarded : Master
Page Number : X + 61
Degree Date : 17 / 07/ 2019
Supervisor : Assoc. Ersen VARLI

MUSICAL PRACTICES THAT TAKING PART IN CULTURAL TRANSMISSION PROCESS IN BURSA-İNEGÖL, ŞEHİTLER VILLAGE ALEVI-BEKTASHI

In the research, is aimed to make determinations about the role of musical practices in the cultural transfer process in Alevi-Bektashi society. The universe of research is constitute Alevi community living in Şehitler village of İnegöl district of Bursa, the sample is constitute “Youth Victim Cem” ritual organize every year in the village. In the research was brought together after from literature review related and personal interviews, participant observation the data obtained and used fieldwork method. In the first part of this research consist from four parts in own is given place views and theories about concepts such as victim and cultural memory, cultural transmission, culturing, culture, Alevism constituent theoretical framework. Şehitler village which forms the research area examined in the second chapter in the context of properties cultural and demographic. In the third chapter after handled female breaths constitutes the important subject of cultural transmission and breath concept, musical structure, Cem rituals, in the fourth part the last part of the thesis is given place information about the application format and content of “Youth Victim Cem” handled as application and environment cultural transfer a natural. In the conclusion part of the research, sorted to in case of substances data of identify. Also appendices part is given place explanations of various terms related to the subject and the words of the breaths voiced by women, to note of the melody named “Şıh Semahı” compiled in the field.

Keywords: Alevi Music, Cultural Memory, Cultural Transfer, Youth Victim Cem, Şehitler Village.

ÖNSÖZ

Bu çalışma Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Anasanat Dalı, Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji Programında hazırlanmıştır.

Çalışma başlığı “Bursa-İnegöl, Şehitler Köyü Alevi-Bektaşî’lerinde Kültürel Aktarım Sürecinde Rol Alan Müzik Pratikleri: Gençlik Kurbanı Cemi” olarak belirlenmiştir. Çalışmada söz konusu bölgede karşılaşılan geleneğin yeniden üretimi olarak ele alınan “Gençlik Kurbanı Cemi” bir kültürel aktarım odaklı ritüel olarak ortaya konulmuştur. Bu ritüel içerisinde özellikle dikkat çekici bulunan kadınların rolleri anlatılmıştır. Ritüel içerisinde müziğin gördüğü işlev ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada emeği geçen başta danışmanım Doç. Ersen Varlı’ya, ayrıca Doç. Dr. Özlem Doğuş Varlı’ya, Doç. Dr. Erdem Özdemir’e, Dr. Öğr. Üyesi Tuncay Yıldırım’a ve alan rehberim olan Olcay Çakır’a teşekkürü bir borç bilirim.

Temmuz 2019

Turgay YILDIRM

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLER.....	viii
TABLolar.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR-KÜLTÜRLEME-KÜLTÜREL AKTARIM-KÜLTÜREL BELLEK

1. KÜLTÜR- KÜLTÜRLEME- KÜLTÜRELAKTARIM.....	4
1.1. Kültür.....	4
1.2. Kültürleme.....	9
1.3. Kültürel Aktarım.....	9
2. KÜLTÜREL BELLEK- BELLEĞİN AKTARIMI.....	12
2.1. Kültürel Bellek.....	12
2.2. Belleğin Aktarımı.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİK VE CEM RİTÜELİ

1. ALEVİLİK.....	14
2. CEM RİTÜELİ.....	17
2.1. Ritüel Kavramı.....	17
2.2. Cem Ritüeli.....	18
2.3. Cem Ritüelinde Müziğin Yeri ve Nefes Kavramı.....	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHİTLER KÖYÜ CEM RİTÜELİ

1. ŞEHİTLER KÖYÜ KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ.....	25
1.1 Şehitler Köyü Etnik Ve İnanç Yapısı.....	28
2. ŞEHİTLER KÖYÜ CEM RİTÜELİ.....	29
2.1. Şehitler köyü Alevi-Bektaşilerinde Nefes Söyleyen Kadınlar.....	33
3. GENÇLİK KURBANİ CEMİ.....	40
3.1. Kurban Kavramı.....	40
3.2. Gençlik Kurbanı Cemi.....	45

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	51
EKLER.....	52
EK 1-Şih Semahı Notası.....	53
EK 2-Alanda Kaydedilen Şih Semahı ve Bazı Nefeslerin Sözleri.....	55
EK 3-Eser İçerisinde Geçen Kelime Açıklamaları.....	58
KAYNAKÇA.....	59

RESİMLER

	Sayfa
Resim 1. Köy Kütüphanesi Dış Görünüm.....	26
Resim 2. Köy Kütüphanesi İç Görünüm.....	26
Resim 3. Semah Dönen Gençler.....	30
Resim 4. Semah Dönen Kadınlar.....	34
Resim 5. Şehitler Köyünde Ana-Bacılar.....	37
Resim 6. Nefes Söyleyen Kadın.....	40
Resim 7. İbrahim Peygamberin Oğlunu Kurban Etme Tasviri.....	41
Resim 8. Gençlik Kurbanı Cemi, Saçı Örneği.....	42
Resim 9. Cemevi İçerisinde Yer Alan Bazı Önemli Semboller.....	47
Resim 10. Zakirlik Görevi Aktarımı.....	50

TABLÖLAR

	Sayfa
Tablo 1. Çeşitli Kültür Kavramları ve Tanımları.....	7
Tablo 2. Kültürel Süreçler.....	8
Tablo 3. Şehitler Köyü Etnik Yapısı.....	28
Tablo 4. Ahmet Yesevi - Hacı Murad-1 Veli - Hasan Dede.....	29

GİRİŞ

Alevi toplumunun kültürel özelliklerini yüzlerce yıldır ciddi oranda koruyup sürdürebildiği, konuyla ilgili yapılmış olan birçok çalışmada dile getirilmektedir. Ayrıca bu konuda yapılmış bilimsel çalışmalarda, yazılı kültürden daha çok sözlü kültür öğelerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Sözlü kültür öğelerinin zamana karşı korunabilmesinin oldukça zor bir süreç olduğu da bilinmektedir. Bu zorluktan dolayı toplumların sözlü kültür öğelerini geleceğe taşıyabilmek amacıyla, çeşitli yöntem ve uygulamalar geliştirdiği tespit edilmiştir. Söz konusu yöntem ve uygulamaların en önemlileri olarak, ritüeller ve pratikler öne çıkmaktadır. Çoğunluğu inanç temelli olan ritüel ve pratiklerin, sadece ibadet biçimi olarak kalmayıp aynı zamanda toplumların değer yargılarını, hayatı algılama ve yorumlama biçimlerini ortaya koyan önemli göstergeler olduğu düşünülmektedir. Sosyo-kültürel yapıları şekillendirdiği düşünülen ritüeller ve pratikler, toplumların inanç eksenli yaşama modellerini ve birinin diğerine göre gösterdiği farklılıkları ifade etmekte kullanılan kendine has uygulamalar olarak kabul edilebilir.

Dini, tarihi, sosyolojik, siyasi, kültürel, sanatsal vb. birçok olgunun iç içe geçerek meydana geldiği düşünülen Alevi kültürü, sadece teolojik çalışmalarda değil, diğer disiplinlerce de ele alınmıştır. Etnomüzikoloji disiplini de bunlardan birisidir.

Alevi inancının en önemli inanç pratiği olarak değerlendirilebilecek ‘Cem’ kavramı bir çok çalışmada ele alınmış, genel olarak, ‘Cem’, ‘Cem ayini’, ‘Cem törenleri’, ‘Ayin-i Cem’, ‘Ayn’ül Cem’ gibi adlandırmalarla incelenmiştir. Bu çalışmada tüm bahsedilen kavramlara karşılık olarak yalnızca ‘Cem törenleri’ ifadesi kullanılmıştır.

Alevi kültürel özelliklerinin geleceğe taşınabilmesi için sürdürülen ritüel ve pratiklerin de bu anlamda yüz yıllardır önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. Alevi toplumunun inanç yapısını sürdürmek adına uyguladığı en önemli ritüel olarak “Cem” ritüeli öne çıkmaktadır. İçeriğinde birçok pratiği barındıran Cem ritüelinin yöreden yöreye küçük farklılıklar gösterse de, büyük oranda tüm Alevi toplumunda aynı şekilde icra edildiği görülmektedir. Bu bağlamda ritüel ve pratiklerinin yanı sıra hayatı algılama ve yorumlama biçimlerinde de farklılıklar gösteren Alevilik inancı, kendine özgün ibadet anlayışıyla, İslam dünyasındaki çeşitliliği ortaya koyan önemli bir inanç yapısı olarak kabul edilebilir.

Bursa İnegöl ilçesine bağlı bulunan Şehitler Köyü bir Alevi yerleşimi olarak bilinmektedir. Köy halkının neredeyse tamamı Alevi inancına sahip bireylerden oluşmaktadır. Bu köyde yaşayan Alevi toplumunun kültürel özelliklerini sürdürebilmek için oluşturduğu kurumlar ve uygulamalar dikkat çekmektedir. Günümüzde bir dernek çatısı altında düzenlenen çeşitli etkinliklere oldukça geniş katılımların sağlandığı görülmektedir. Örneğin söz konusu derneğin her yıl düzenlediği “Hasan Dede Anma Törenleri” geniş kitleleri köye toplamaktadır. Ayrıca yine derneğin çatısı altında düzenlenen bağlama ve semah kursları oldukça ilgi görmektedir.

Köyde karşılaşılan özel bir ritüel uygulamasının ise ayrıca ele alınması gerektiği düşünülmektedir. “Gençlik Kurbanı Cemi” olarak isimlendirilen ritüel bir özelliğiyle dikkati çekmektedir. Bu özellik ritüelin aslında bir gelenek inşası özelliğine sahip olmasıdır. Ritüelde genç kuşaklar, tecrübeli kuşaklar tarafından adeta bir eğitim sürecinden geçmektedirler. Cem ritüelinin ne şekilde yapılması gerektiğine odaklı olan bu ortam, kültürel aktarım açısından önemli bir uygulama örneği olarak incelenmeye değer görülmektedir. Çalışmada doğal bir kültürel aktarım ortamı ve uygulaması olarak “Gençlik Kurbanı Cemi” ele alınacaktır.

Cem törenlerinin bölgelere göre gösterdiği farklılık, araştırmanın özgünlüğünü sağlayan yapıya genel yönleri ile katkı sağladığı gibi, Şehitler köyünde katılımcı gözlem ve görüşme yoluyla tespit edilen Cem törenlerinde okunan Kadın Nefesleri araştırmanın kendi içerisindeki özgünlüğünü ortaya koyan diğer önemli husus olarak ifade edilebilir. Genel olarak araştırmanın odak noktasını oluşturan bu nefesler üzerinden kültürel aktarım süreci hakkında ilişkiler kurulmakta, müziğin sahip olduğu rol bütünsel olarak Şehitler köyü örneği üzerinden Alevilik kültürü ve burada yaşayan topluma ait müzikal pratiklerin önemli ve özgün parçasını oluşturan Gençlik Kurbanı Cemi ritüeli ve Kadın nefesleri ile ifade edilmektedir. Ayrıcalıklı bir tarafı olan kadın nefeslerinin kültürel aktarım sürecindeki rolü hakkında genellemeler yapılmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın evreni Alevi-Bektaşî müziği, örnekleme ise Bursa ili İnegöl ilçesi Şehitler köyünde yaşayan Alevilerin Gençlik Kurbanı Cemi ritüeli ve burada okunan kadın nefesleri oluşturmaktadır. Tespit edilen müzikal pratikler ve bunlar üzerinden kültürel aktarım sürecinde müziğin rolüne yönelik yapılan genellemeler Şehitler köyünde yapılan görüşme, kayıt ve gözlemler vasıtasıyla elde edilmiştir. Bu yüzden araştırmanın yöntemsel ilkeleri, alan-saha araştırması yönteminin ilkelerinden oluşmaktadır.

Tezin kuramsal temelini ritüel, kültürel bellek ve kültürel aktarım kuramları oluşturmaktadır. Tezin metodolojisi saha çalışması (katılımcı gözlem ve kişisel görüşmeler) ve literatür taraması sonucunda elde edilen verilerin ele alınması şeklinde oluşturulmuştur.

Şehitler köyünde gerçekleşen alan çalışması esnasında toplumsal yapı içerisinde kadının rolüne dair sorulara çoğunlukla verilen cevapları, Hacı Bektaş Veli'nin "*erkek dışı sorulmaz muhabbetin dilinde*" sözlerinin oluşturduğu söylenebilir. Alandaki gözlemlerde sıklıkla yer alan ve dile getirilen söz konusu ifade Şehitler köyünde cinsiyet konusunda eşitlikçi bir yaklaşımın olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Birinci bölümde konuyla direkt ilgili olan, kültür, kültürlenme, kültürel aktarım, kültürel bellek gibi kavramlar hakkındaki teorilere ve görüşlere yer verilmiştir. İkinci bölümde Alevilik ve ritüel teorileri çerçevesinde Cem ritüeli ele alınmış, içerdiği müzikal öğeler ve Nefes kavramı incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde saha coğrafi, tarihsel, etnik ve kültürel özellikleri açısından incelenmiş, kültürel bellek ve aktarım bağlamında kadınların yaptığı uygulamalar ve kadınlar tarafından icra edilen nefeslere yer verilmiştir. Bölümün devamında ise kurban kavramı ve kültürel aktarım kuramları minvalinde "Gençlik Kurbanı Cemi" isimli ritüel ele alınmış, bu ritüelin ne şekilde uygulandığı anlatılmış ve Cem ritüeli içerisindeki 12 hizmet olarak adlandırılan pratikler açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR-KÜLTÜRLEME-KÜLTÜREL AKTARIM-KÜLTÜREL BELLEK

Bu bölümde tezin içeriği ile ilgili kavramlar genel hatlarıyla ele alınmış, alandan önemli bilim insanları tarafından ortaya atılmış ve konuyla ilişkili temel kuramlara yer verilmiştir. Sahada karşılaşılan durumların anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için, söz konusu kuramlarla aralarındaki bağlar kurulmaya çalışılmıştır.

Bölümde ele alınan kavramlar, Kültür, kültürlenme, Kültürel aktarım ve Kültürel bellek alt başlıkları şeklinde sıralanmıştır.

1. KÜLTÜR-KÜLTÜRLEME-KÜLTÜREL AKTARIM

Bu başlıkta kültür, kültürlenme ve kültürel aktarım ilişkisi ele alınarak, çalışma konusunun kuramsal biçiminin ortaya konulması istenmektedir.

1.1. KÜLTÜR

Birçok araştırma disiplinin konusu olan kültür kavramının hem soyut hem de öznel yorumlara açık olması, kavram hakkında herkesçe bilinen ve kabul gören bir tanım yapmayı güçleştirmektedir. “1952 yılında Amerikalı iki antropolog Kroeber ve Kluckhohn kültür konusunda yayımladıkları bir antolojide, kültür kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışılmıştır. Bu derlemeyi eleştiren sosyal bilimci Berelson’a göre, (1964) ‘bilimsel bir kavramın bu kadar çok tanımı varsa onun tanımlanamayacağını kabul etmek gerekir’ diyor. Dolayısıyla başlı başına bir tanımını yapmanın nerdeyse imkânsız olduğu kültür kavramı hakkında söz söyleyebilmenin güçlüğü, kültür sözcüğünün çok anlamlı olmasında aranabilir” (Güvenç, 1979: 95).

Kavramın hem soyut olmasının hem de öznel yorumlara açık olmasının neticesinde, kültürün kavramının, her uzmanlık alanının perspektifinden farklı olarak tanımlandığı söylenebilir. Birbirine yakın alanlarda tanımlar benzerlik gösterse de, farklı alanlardaki tanımları şaşılacak derecede farklılıklar taşıyabilmektedirler.

Örneğin, Güvenç’e göre; soyut bir sözcük olan kültür, antropoloji eserlerinde şu temel kavramlar karşılığında kullanılır:

- 1- Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
- 2- Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
- 3- Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.
- 4- Kültür, bir insan ve toplum teorisidir (Güvenç 1979: 95).

Başka bir çalışmasında ise Güvenç'in, kültür sözcüğünü dört farklı başlık altında topladığı görülmektedir.

- 1- Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır
- 2- Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür
- 3- Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır
- 4- Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretim, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmektir (Güvenç 1996: 97).

Kültür kavramının çok boyutlu olmasının nedeni, içerisinde çok sayıda  ge barındırması ve insanların gelişimi adlandırmasındaki çeşitlilikle açıklanabilir. Bu yüzden de çok anlamlılığın kaçınılmaz olması muhtemeldir.

Atatürk, kültürü; “Kültür, tabiatın yüksek feyizleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içinde çok Şey mündemiçtir. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık vs. bunların hepsi insanlık vasıflarındandır. İşte kültür kelimesini mastar Őekline soktuğumuz zaman, tabiatın insanlara verdiği yüksek vasıfları, kendi çocuklarına, hafidlerine ve atisine vermesi demektir”(AKDK Kurumu, 1990:3) Őeklide yorumlamıştır.

Elbette ki birbirinden farklı pek çok alanda farklı tanımlanan kültür, bilim adamları tarafından da kendi görüşleri doğrultusunda yorumlanmasına ve aralarında fikri ayrılıkları yaşanmasına sebep olabilir. Günümüzde bilinen ilk açık ve kapsamlı tanımı İngiliz Antropolog Taylor yapmıştır. Ona göre kültür; “bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, adet, gelenek ve toplumun bir  yesi olarak kişinin yaşayarak kazandığı huylar ve kabiliyetler bütünüdür” (Haviland, 2002: 65).

Açıklamalardan sonra, kültürün tam ve kesin tanımının yapılamayacağı fikri akla gelmektedir. Bu olumsuz duruşun tersine, bilimsel çevrelerdeki çoğunluk tarafından kabul gören anlayışlar da mevcuttur. Polat'a göre; “kültürün, insan toplumunun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini anlatan genel bir terim olduğu hemen her sosyal bilimci tarafından kabul edilir. Kültür, insan davranışının ve bu davranışın yansımalarının arkasında yatan dünyanın soyut değerleri, inançları ve algılarından ibarettir” (Polat, 2007: 49). Turhan ise kültürü, “Bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölülerini umumi attitud, görüş ve zihniyet ile

her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder” şeklinde tanımlamıştır (Turhan, 2004: 48). Aynı kültüre sahip toplulukların genel olarak aynı yaşam tarzına da sahip oldukları söylenebilir. Ortak kültür dediğimiz bu yaşam şekilleri toplum içinde bireylerin yaşamlarını kolaylaştırdığı gibi, bir topluluğun diğer topluluklar arasında kendilerine has bir yer bulmalarını da sağlayabilir. Cemil Meriç'e göre ise kültür kaypak bir kavramdır. “Tahlil edemezsiniz, çünkü unsurları sonsuz. Tasvir edemezsiniz çünkü bir yerde durmaz. Manasını kelimelerle belirtmeye kalktınız mı, elinizde havayı tutmuş gibi olursunuz. Bakarsınız ki, her yerde hava var, ama avuçlarınız bomboş” (Meriç, 1986: 9). Aslında Meriç'in bu yaklaşımı kültür kavramının kendi başına soyut olmasından dolayı kabul edilebilir gözükmektedir. Ancak kültürü oluşturan öğeler, kavramı somutlaştırmaktadır. Bu öğeler, bir anlamda toplum varlığını oluşturan öğeler olarak kabul edilebilir. Kültür; insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demek ise, kültür deyimiyle insan dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir. Dolayısıyla, insanlar topluluk içinde yaşadıkları sürece kültür de somutluğunu koruyabilecektir. Kültürün en temel özelliklerinden biri de kalıtsal olarak ya da doğumla gelmemesiyle açıklanabilir. Bunu destekler şekilde Mejujev de kültürü, “Var oluş ve gelişimi tanrısal bir yazgı ya da doğal bir zorunluluk tarafından değil de, akılcı, özgür ve ahlaksal açıdan sorumluluk duyan bir varlık olarak insanın kendi etkinliği tarafından belirlenen, bir gerçeklik alanıdır” şeklinde tanımlamaktadır (Mejujev 1998: 77).

Kültürün oluşumu, devamlılığı, değişimi gibi durumların insanlar tarafından meydana getirildiği söylenebilir. İnsanlar isteyerek ya da istemeyerek hayatlarının farklı dönemlerinde farklı kültürel yapılarla tanışabilir. Ancak her iki durumda da, bir arada yaşamının gereği olarak içinde yaşadığı kültüre de uyum sağlamak durumu söz konusu olabilir. Malinowski kültürü, “Kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklardan oluşan tümel bütün” olarak tanımlamaktadır (Malinowski 1992: 66). Ülkemizde kültür alanında çok önemli çalışmalarda bulunan Güvenç'e göre “Bilimsel anlamda kültür, dini, sanatı, yapıp ettiğimiz her şeyi içine alan karmaşık bir varlık alanıdır. Toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve öğrettiği

maddi, manevi her şeyde oluşan karmaşık bir bütündür” (Güvenç 1997: 14-15). Güvenç’in kültürü nitelik ve görevlerine göre ele aldığı içerik tablo 1 de görülmektedir.

Kavramlar	Anlamlar		Nitelikler, Görevler
	Genel	Özel	
Bilimsel alanda kültür	Uygarlık	Çin, Hint, Fransız, İslam kültür ya da uygarlığı vb.	Tarihsel, bütünsel ve evrimsel.
Beşeri alanda ve günlük dilde kültür	Eğitim	Genel, mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, din eğitimi vb.	Değerlendirici, eleştirici, geliştirici, öğretici ve yayıcı.
Estetik alanda kültür	Sanat	Gotik, Barok, Rönesans ve Modern sanat; resim sanatı, müzik sanatı vb.	Eleştirici, yaratıcı, eğitici, değerlendirici, güzel ya da güzelleştirici, estetik.
Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür	Üretim	Avcılık, tarım ve endüstri kültürü, mikrop kültürü, ekin kültürü vb.	Günlük toplumsal yaşamı destekleyici, üretici, deneyici, çoğaltıcı, besleyici.

Tablo 1: Çeşitli Kültür Kavramları ve Tanımları
(Güvenç, 1996: 100)

Tablo 1’de de görüldüğü gibi kültürün çeşitli kullanım alanlarına göre farklı anlamları bulunmaktadır. Her alan içinde de kültüre farklı görevler düşmektedir. Kültür tanımları ve sınıflandırmaları elbette bu kadarla sınırlı kalmayabilir. Kültür toplumu ilgilendirdiği için her toplumda birbirinden farklı sınıflandırmalar yapmak mümkün olabilir.

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde kültür kelimesi şu şekillerde açıklanmaktadır:

- “1- Tarihsel, toplumsal süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin;
- 2- Bir topluma ya da halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü;
- 3- Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş biçimi;
- 4- Bireyin kazandığı bilgi;
- 5- Tarım;
- 6- Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme” (TDK, 2005: 1282).

SÜREÇLER	TANIM VE AÇIKLAMALAR
Kültürleme	Sosyal bilimlerdeki sosyalizasyon ya da geniş anlamıyla eğitim. Doğumdan ölüme kadar, bireyin, toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi.
Kültürel Yayılma	Belli bir toplumda, dıştan içe doğru ya da içten dışa doğru, maddi ve manevi öğelerin sürekli olarak yayılması.
Kültürleşme	Kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi öğelerle, başka kültürlerden birey ve gurupların, belli bir kültürel etkileşime girmesi ve karşılıklı etkileşim sonunda her ikisinin de değişmesi.
Kültürlenme	Belli bir toplumun alt kültürlerinden, ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey ve gurupların buluşması ve bir etkileşim süreci sonunda, asıl kültür ve alt kültürlerde bulunmayan yepyeni bir birleşime varılması, ulaşılması.
Kültür Şoku	Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin, yeni kültüre uyum yapmakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, gösterdikleri tepkiler.
Zorla Kültürlenme	Bir kültüre mensup birey ve gurupların, başka bir kültür tarafından zorla değiştirilmesi.
Kültürel Özümseme	Bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi, giderek, kendine benzetmesi, kültürel egemenliği altına alması.
Kültürel değişme veya Kültür değişmesi	Yukarıdaki bütün süreçlerin ve öteki kültürel etkenlerin bir bileşkesi olarak, toplumun bütünüyle veya bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değişikliğe uğraması.

Tablo 2: Kültürel Süreçler (Güvenç, 1996:131)

Tablo 2’de görüldüğü gibi toplumun karşı karşıya kaldığı pek çok kültürel sürecin olduğu söylenebilir. Toplum ya da topluluklar bazen farkında olarak bazen de farkında olmadan bu süreçleri yaşayabilirler.

Sosyal Bilimler Sözlüğü ’ne göre ise kültür;

“1- Ekin; yeryüzünde beşeri hayatın başlangıcından günümüze kadar insanoğlu tarafından üretilmiş olan her şey.

2- Bir birey ya da topluluğun yaşam tarzını biçimlendiren örf, adet, gelenek ve görenek ile alışkanlıklar, davranışlar ve inançlar toplamıdır.” (Acar ve Demir, 2002: 258)

Bu tanımlardan yola çıkarak kültürün temel özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Kültür doğuştan getirilmez, zamanla ve yaşayarak öğrenilebilir. Bireyden bireye ve toplumdaki topluma aktararak varlığını ve devamlılığını sürdürebilir. Kültürü belli kalıplara sıkıştırmaya çalışmak nerdeyse imkânsız olabilir. İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için ürettiği maddi ve manevi her şey kültürün unsurlarını oluşturabilir. Kültür gelişime açıktır ve toplumdan topluma farklılık gösterebilir” (Sertkaya, 2010: 11).

1.2. KÜLTÜRLEME

“Kültür aktarımının iki temel ayağı vardır. Bunlardan biri sosyalleşme, bir diğeri kültürlenme olarak açıklanabilir. Sosyalleşme, insanın içinde yaşadığı topluma intibak, uyum sağlaması, toplumla bütünleşmesi ya da özdeşleşmesi ile gerçekleşebilir. Sosyalleşme, insanın psikolojik varlıktan sosyal varlığa doğru geçişini meydana getiren bir dizi süreçler toplamıdır ve insanın “ben” olarak düşünüşünün “biz” olarak topluluk içinde erimesi sosyalleşme olarak ifade edilmektedir” (Celkan, 2005: 10). Bir başka ifade ile çocuğun, gerçekleşmesi istenen bir amaç için, planlı ya da plansız olarak eğitilmesi olarak açıklanabilir. Sosyalleşme, toplumun kültürünü öğrenmektir. Kültür aktarımı ise, aile, okul, eğitim kurumları, sosyal kurum ve kuruluşlarla gerçekleşebilir. Sosyalleşmenin kültürlenmeden farklı olarak daha geniş bir manayı ifade ettiği söylenebilir. Kültürlemeyi de içine alabilir ve kültürün aktarılması sırasında toplumla uyum sağlamayı ve bir arada yaşamanın gereklerini de ferde kazandırabilir.

Kültürleme ; “toplumların kendisini oluşturan bireylere belli bir kültürü aktarma, kazandırma, toplumun istediği insan tipini eğitip yaratma ve onu denetim altında tutarak, kültürel birlik ve beraberliği sağlama, bu yolla da toplumsal barış ve huzuru sağlama sürecidir” diye ifade edilmektedir (Güvenç, 1997: 85).

Bu durumun tersi olarak, İçli’ye (2005: 115-116) göre ise kültürlenme bir zorlamaya bağlı olarak açıklanmaktadır. Ona göre; “Kültürleme (enkültürasyon) insanoğlunun doğumdan ölüme kadar toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesidir.”

1.3. KÜLTÜREL AKTARIM

İnsanoğlunun hayata dair öğrendiği yaşama prensiplerinin birçoğunu ait olduğu toplum içerisindeki kültürel aktarımlardan elde ettiği söylenebilir. Toplumsal dinamikleri yansıtan ve aynı zamanda kültürel dokunun muhafazasını gerçekleştirmede aktif rol oynayan geleneksel yapılar, insan davranışlarını geçmişle günümüz arasında kodlayarak ilerleyen mekanizmaları oluşturabileceği gibi, kültürel aktarımı sağlayan en önemli toplumsal paradigmalardan da başında gelmektedirler. Bu sebeple bir topluma ait kültürel yapının geçmişle günümüz arasındaki ilişkisini, bahsi geçen geleneksel yapılar üzerinden tanımlamak, o topluma ait en doğru verilerin edinilmesine yardımcı olabilir. Kuşkusuz geleneksel yapılar tarihsel süreç içerisinde değişen yaşam dinamikleri

doğrultusunda şekil değiştirmiş, korunamamış veya zamanla ortadan kaybolmuş olabilirler. Fakat her ne kadar siyasi, sosyolojik, coğrafi etkenlerden dolayı değişim göstermesi muhtemel olsa da, kültürel aktarımın taşıyıcıları olarak geleneksel yapılar, geçmişten gelen sözlü tarihin aktarılmasında oldukça önemli kabul edilmektedirler.

Kültürel aktarımı sağlayan geleneklerin muhafaza edilmesi-korunması taşıdıkları anlam bütünlükleriyle, yani içerikleri ve temsil ettikleriyle de bir o kadar alakalıdır demek yanlış olmayacaktır. Söz konusu kültürel aktarım, dini ritüellerle birliktelik gösteren kutsal öğeler üzerine temellendirildiyse, diğer etkenlerin kültürel dokuyu değiştirici, zedeleyici veya ortadan kaldırıcı etkileri asgari düzeyde kalabilir. Burada aktarımın zarar görmemesine, büyük oranda değişim yaşamamasına katkı sağlayan içeriğin, dini kavramların toplum nazarında sahip oldukları kutsal taraf ve bu kavramlara karşı gösterilen mesafeli yaklaşımdan kaynaklandığı ifade edilebilir. Kutsal kavramlara müdahale, toplumun sahip olduğu inanç değerlerinden ötürü pek mümkün olmayabilir. Bu yüzden toplumların kendi kültürel değerlerini koruyabilmeleri, inanç temelli gelişen kültürel taşıyıcılar üzerinden daha mümkün hale gelebileceği gibi, bir topluma ait kültürel bellek haritası tarifinin de, bu taşıyıcılar üzerinden daha doğru verilerle yapılabileceği söylenebilir.

Kültür aktarımı, genel anlamıyla, sahip olunan maddi ve manevi tüm kültürel değerlerin, yani yaşam tarzının, inanış, duyuş ve hayata bakışın yeni kuşaklara aktarılması ve benimsetilmesi işi olarak tarif edilebilir. Toplum, sahip olduğu ve toplumun geneli tarafından kabul edilen kültürel değerleri, özellikle yeni nesil bireylere aktararak, aslında toplumun idealleştirdiği insan tipini yaratabilir. Topluma uyumlu bu yeni insanın, kültürel değerleri öğrenerek ve benimseyip uygulayarak bir anlamda sosyalleşme, sosyalleştirme görevini de yerine getirmeye başladığı söylenebilir.

Kültür sahibi olan yalnızca insandır ve insan kültürü genleri yoluyla kalıtsal olarak getiremez; insan, kültürü öğrenme yoluyla ve eğitilerek, doğuşundan hemen sonra edinmeye başladığı söylenebilir (Küyel, 1990: 233). İnsanlar doğumlarıyla birlikte etraflarında olup biteni algılamaya başladıkları andan itibaren kültür aktarımı kendiliğinden gerçekleşmektedir. Karşılaştırmalı kültür alanında yapılan bir araştırmada, çocukta bir yaşından itibaren kültür farklılıklarının belirgin hale geldiğini, konuşmaya başlayan çocuğun, kendi dokusuna özgü davranışları taklit ettiği

gözlemlenebilir. Dolayısıyla kültürün ilk aktarıldığı sosyal kurum olarak ailenin karşımıza çıktığını söylemek mümkündür (Sertkaya, 2010:22).

Çocuğun aile içinde, toplumun küçük bir örnekleme olan aileye ait değerleri, yaşayışı, inancı, kültür öğelerini kavradığı ve onlar gibi davranmaya başladığı bilinmektedir. Bu noktada aileye büyük sorumluluk düşebilir. Çünkü toplumda erdemli bireyler yetişmesi için ailedeki eğitimin temel oluşturduğu söylenebilir. Doğruluk, büyüklere saygı, küçüklere ve güçsüzlere yardım, törelere ve görgü kurallarına uyma, hak gözetme, çalışkanlık gibi manevi değerler her toplumda ve her zamanda istenen özellikler olarak görülebilir. Bireylere akademik eğitim yanında değer eğitimi de verilebilir. Bu değerlerin ilk kazanılacağı yer olarak aileler önemli bir misyona sahip olabilirler. Bireyin ilk duygu, davranış, düşünce ve eğitimi kazandığı yer ailesi olarak ifade edilebilir. Bu kazandıkları, onun hayatı boyunca kültürel ve eğitimsel dünyasına temel teşkil etmektedir. (Sertkaya, 2010:22).

İnsanlar, çekirdek aile ile başlayan sosyalleşme ve kültürleme durumunu, formel ya da informal eğitim araçları ile tanışarak devam ettirirler denilebilir. Celkan'a göre "Okul, ailenin gücü ve kapasitesinin yetmediği toplumsal realitenin yeniden yaratılması işini, kendi içinde gerçekleştirir, böylece gerek çocukta gerekse gençlerde ve yetişkinlerde siyasal, ekonomik, ideolojik, estetik, ahlaki bir takım değer yargıları geliştirmeye çalışır. İşte bu değer yargılarının tümü toplumun kültürüdür" (Celkan2005: 13). "Sosyalleşmede en önemli işlevi gerçekleştiren okullar, hemen her devirde siyasi iktidarların ilgisini çekmişlerdir. Genelde yöneticiler; değerler, inançlar ve davranışlar konusundaki tercihlerini kitlelere aktarmak için okuldan faydalanmışlar, bu amaç için ders kitaplarının içeriğini belirleme yoluna gitmişlerdir" (Doğan 1994: 163).

"Ulus devletler, sahip oldukları yüksek kültürü aktarmak için, kurumsal eğitimi ulusallaştırma ve zorunlu hale getirme; kurumsal olmayan eğitim ortamlarını da denetleme yoluna gitmiştir" (Özyurt, 2008: 65). Görülmektedir ki devletler kültür aktarımı görevini kurumsal eğitime yüklemişlerdir.

"Her ülke, mevcut sosyal yapısını temel özellikleriyle devam ettirmek, toplumun bilimsel ve teknolojik gelişmesini sağlamak ister. Bunun için de kültürel değerleri, yetişen nesillere aktarmak durumundadır. Bu da toplumsal bütünleşmeyi ve birleştirmeyi sağlayan önemli bir süreçtir" (Özkan, 2006: 137).

Yukarıdaki ifadelerle dayanarak sosyalleşme olgusunun, eğitim kurumlarında, siyasi erkin görüşlerine göre şekillenebileceği söylenebilir. Siyasi erkin şekillendirdiği formel eğitim kurumları, toplumun tüm üyelerine aynı oranda hitap edemeyebilir. Bu durum da, eğitim müfredatlarına karşı sorgulamalar beraberinde farklı arayışlar

getirebilir. Bu arayışlar ile beraber toplum içinde yer alan farklı kültürel özelliklere sahip topluluklar başvuracakları farklı yöntemler ve eğitim uygulamaları ile kendi kültürel aktarım modellerini geliştirebilir.

2. KÜLTÜREL BELLEK- BELLEĞİN AKTARIMI

Bu başlıkta çalışmada odaklanan “Gençlik Kurbanı Cemi” ritüelinin gerçekleşme sebeplerinin kuramsal olarak ele alınması istenmektedir.

2.1. KÜLTÜREL BELLEK

Toplumsal bellek kavramı “Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs tarafından 1920’li yıllarda ortaya atılmıştır” (Assman, 2015: 42).

“Kültürel bellek biyolojik olarak devredilmediği için, kuşaklar boyunca kültürel olarak canlı tutulması gerekir... Kimlik, kolayca anlaşılacağı üzere bir bellek ve hatırlama sorunudur. Bir bireyin kendi kimliğini sadece belleği sayesinde oluşturabilmesi gibi, bir grup da grupsal kimliğini ancak bellek sayesinde yeniden kurabilir. Aradaki fark grup belleğinin nörolojik bir temeli olmamasındandır. Onun yerine, mitler, şarkılar danslar, atasözleri, yasalar, kutsal metinler, süslemeler, resimler, yollar ve hatta tüm bir coğrafya gibi kimliği garanti edici bilgilerin bütünü olan kültür geçer” (Assman, 2015: 99).

2.2. BELLEĞİN AKTARIMI

Kültürel belleğin çevresel yaşantılarla yapılandığı, gerçekleştirilen ritüel yaşantılarla aktarıldığı söylenebilir. Sözlü kültürlerde kültürel belleğin, ritüellerin seyircisi ya da icracısı, yani katılımcısı olarak gerçekleştiği belirtilebilir. “Ritüeller, düzenli tekrarları ile kimliği koruyan bilginin iletilmesi ve devredilmesi, böylece kültürel kimliğin yeniden üretimini üstlenirler” (Assman, 2015: 65).

“Ritüeller ve efsaneler gerçeğin aktarımını sağlarlar. Onlara saygı gösterilmesi, korunması ve gelecek kuşaklara devredilmesi dünyanın düzenini-aynı zamanda gurubun kimliğini- korur” (Assman, 2015: 65).

“Yazılı kayıt imkânı olmayınca, grubun kimlik koruyucu bilgisi için insan belleğinden başka bir yer yoktur. Bu belleğin birlik sağlayıcı ve eyleme yönelik-kuralcı ve biçimsel- itkilerini yerine getirebilmesi için üç koşul gereklidir: kaydetme, çağırma ve iletme; ya da şiirsel biçim, ritüel sunuş ve toplumsal katılım. Şiirsel biçimlendirmenin, kimliği koruyan bilginin saklanabilir biçimine sokulması için, bellek tekniği hedefine yönelik olduğu

herkesçe biliniyor. Bu bilginin aynı zamanda, dildeki metnin, ses, vücut, mimikler, el-kol hareketleri, ritim ve ritüel eylemden ayrılmaz birliktelik içinde, çok yönlü sanatsal iletişim araçları aracılığıyla sunumuna dikkat edildiği gerçeği de biliniyor” (Assman, 2015: 65).

Kültürel aktarımın Alevi inancında genellikle sözel olarak gerçekleştiği söylenebilir. Aleviliğe ait yazılı metinlerin geçmişte yaşanan toplumsal olaylar ve yukarıda da kısaca tarif edilen Heterodoks¹ yaklaşımından ötürü yeterince gelişmemesi, sözlü tarihin Alevilik içerisinde daha fazla gelişmesi ve kullanılmasına neden olmuştur. Bu yüzden “Aleviliğin kültürel geçmişinin dayandığı temel ve bu geçmişin taşıyıcısı olan araç sözlü halk edebiyatı” olduğu gibi “ritüellerin tekrara dayanması, efsanelerle yoğunlaşması, sürekli olarak geçmişteki ulu sayılan kişilere göndermelerde bulunulması ve onların tuttıkları yoldan gidilmesinin önerilmesi, ayrıca en önemlisi de yüz yüze iletişimin ayinlerdeki (Cem törenlerindeki) ağırlığının bir sonucu olarak insan ilişkilerinin oldukça yoğun ve gelişmiş” (Okan, 2004: 65) olması yazılı kaynakların fazlaca gelişmemiş olmasıyla yakından alakalıdır. Dolayısıyla sözlü aktarımın çalışmada odaklanmaya çalışılan kültürel aktarımı destekleyen bir konumundan söz etmek mümkün hale gelir.

Alevi inancında sözlü aktarımı gerçekleştiren başlıca kişileri, ozanlar, âşıklar, zâkirler, dedeler, analar ve bacılar olarak ifade etmek mümkündür. Günümüzde Alevi inancında sözlü aktarımın sağlıklı olup olmadığına dair yaşanan çeşitli tartışmalarda, kültürel öğelerin yazılı olması gerektiği ve yazılı olmayanın doğru olamayacağı şeklindeki ifadeler de rastlanmaktadır. Bu ekseninde gerçekleşen tartışmaların, zaman içerisinde sosyologları, antropologları ve etnomüzikologları alan araştırmalarında ‘sözlü tarih’ yöntemini kullanmaya yönlendiren sebeplerden biri olduğu söylenebilir. Çalışma içerisinde de özellikle başvurduğumuz bu yöntem ile Alevi inancının önemli hususları ve bölgesel farklılıkları irdelenmektedir. Geleneksel yaşam içerisinde olduğu gibi inanca dayalı pratiklerin de önemli aktarıcıları olan kadınların söylediği nefesler bunun en belirgin özelliği olarak kabul edilebilir. “Somut olamayan kültür ürünlerinden olan sözlü kültür ürünlerinin çok büyük bir kısmının üreticileri, bu ürünlerin korunması adına farklı stratejiler geliştirmişlerdir ki, bu stratejilerin en önemlilerinin başında da müzik gelir” (Mustan Dönmez, 2014: 189).

¹ Ana akıma ait olmayan, ana akım inanç dışında kalan.

İKİNCİ BÖLÜM ALEVİLİK VE CEM RİTÜELİ

Bu bölümde tezin içeriği ile ilgili kavramlar genel hatlarıyla ele alınmış, önemli bilim insanları tarafından ortaya atılmış, konuyla ilişkili temel kuramlara yer verilmiştir. Sahada karşılaşılan durumların anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için, söz konusu kuramlarla aralarındaki bağlar kurulmaya çalışılmıştır.

Bölümde, Alevilik ve Alevi kültürel yapısının en dikkat çeken ritüeli olan Cem ritüeli alt başlıklarına yer verilmiştir.

1. ALEVİLİK

Alevilik, genel itibariyle İslam dininin Anadolu'da karşılaşılan farklı bir yorumu olarak ifade edilir. Hakkında bir mezhep, tasavvufi bir yol veya felsefi bir bakış açısı olduğu şeklinde birbirinden farklı tanımlamalara rastlamak mümkündür. Ayrıca yaygın olarak Türklerin Orta Asya'dan taşıdıkları eski inançlarıyla, İslam dininin Anadolu topraklarında birbirine geçtiği özel bir yapı olarak da tanımlanır.

Alevilik, başta dinsel bir olgu olarak görülmekle birlikte, günümüzde sosyal hayatı algılama ve yorumlama esaslarına dayalı olan toplumsal bir kimlik olarak da ifade edilmektedir. Aynı zamanda genelin dışında, kendine has ve farklı bölgelerde farklı pratikleri olan bir kültürel kimliğin ifadesi olarak düşünülebilir.

Aleviliğin ne olduğunun anlaşılmasındaki zorluğun aslında Arap İslam'ındaki Şii mezhebi ve Anadolu'da görülen Bektaşilik felsefesiyle kesişen özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Hz. Ali taraftarı olmak bakımından etkilenilen Şii mezhebi ile yine Hz. Ali taraftarı olmak ve insancıl (hümanist) bakış açısına sahip olmak bakımından etkilenen Bektaşilik felsefesi ile aralarındaki ortak yanları, Alevilikle birlikte telaffuz edilmelerine yol açmaktadır. Günümüzde karşılaşılan Şii-Alevi veya Alevi-Bektaşi tanımlamalarının, aslında önemli farklılıklara da sahip oldukları bilinen bu yapıları algılamakta ve konumlandırmakta bir takım karışıklıklara sebep olduğu düşünülmektedir. Arap Şiiilerinin yaşantılarındaki aşırı muhafazakâr eğilimlerle Alevilerin yaşantılarında gözlemlenen özgürlükçü eğilimler, bu iki yapı arasında ortaklıktan çok daha fazla ayrılıkların olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Aleviliğin soydan geldiği ve sürdüğü kabulüyle, Bektaşilikteki sonradan da Bektaşi olabilme özelliği, bu iki yapı arasındaki en önemli fark olarak belirtilebilir.

Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik üzerine çeşitli formasyonlardan gelen yazarlar tarafından yayınlanan kitapları genel bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışan Ocak, 1930, 1940 ve 1950’li yıllarda kısmen edebi ve folklorik nitelikli çalışmaların yayınlanmaya başladığını, özellikle 1940’lı yıllarda Alevilik ve Bektaşilik konusundaki yayın faaliyetlerinde artış görüldüğünü, fakat Alevilik ve Bektaşiliğin tarihsel bağlam içerisinde ele alan yayınlardaki asıl artışın 1980’li yıllara gelindiğinde hız kazandığını ifade etmektedir. (Ocak, 2014: 207–208). Günümüzde ise bu artış etkisini sürdürmekte olup bu artış Aleviliği müzikoloji-etnomüzikoloji başlığı ile ele alan çalışmalarla desteklenmektedir

Aleviliğin kökeni ve doğuşu hakkındaki çeşitli görüşlerde, Aleviliğin içerisinde taşıdığı çeşitli kült ve ritüeller üzerinden eski Türk inançlarıyla bağlantılar kurularak Alevilik tarihinin İslamiyet’ten önceki yüzyıllara kadar geri götürülebildiğine rastlamak mümkündür. Ocak’a göre Alevilik tarihi, “10. yüzyılda İslamiyet dairesine girmeye başlayan, ancak ondan önce mensup oldukları Gök tanrı kültü, tabiat kültleri, atalar kültü gibi” eski Türk inanç değerlerin yanı sıra “Şamanizm, Budizm, Zerdüşlük ve Manheizim vb. dinlerin miras bıraktığı inançların etkisi altında” şekillenmiştir (Ocak, 2014: 217-218). Dolayısıyla Alevi ve Bektaşi inançlarının temelleri ve kökenleri hakkındaki tezleri, “Şiilik tezi, Şamanizm tezi, Eski Orta Doğu ve Anadolu kültürleri tezi ve Senkretist tez” olmak üzere dört noktada toplamanın mümkün olduğunu söyler (Ocak, 2014: 217-218). Bu yönlerinden ötürü Aleviliği Heterodoks halk İslam’ı olarak yorumlayan yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Heterodoks halk İslam’ı yorumuna göre Alevilik, eski Türk inanç değerlerinden izler taşıyan “Anadolu’da organize bir din olan İslam’ın içine eklenmiş ve halkın çeşitli (ruhani) ihtiyaçlarını karşılayan bir görünüm kazanmıştır” (Okan, 2004: 38).

Türkiye’de Alevilerin demografik yapısı ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgilere göre Aleviler nüfusun önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Şener , “Aleviler bugün 20 milyon civarında nüfusa sahiptir” demektedir. (Şener, 2004: 7).

Temel ilkeleri bakımından Alevilik kavramının inanç temelleri üzerinden ortak noktalarıyla tarifini yapmak mümkün görülebilir. Fakat geçmişten günümüze geçirdiği sosyal-toplumsal süreç ve beraberindeki tarihi olayların etkisi ile Alevi toplumlarının farklı bölgelerde dağınık olarak yaşadıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla bu dağınıklık farklı kültürel pratiklerin doğmasına sebep olmuştur denilebilir. Alevi inancına mensup

insanların “Yol bir sürekin binbir” deyişiiyle ifade ettiği bu durum, inanç değerlerinin bir olmasının yanı sıra onu uygulama ve sürdürme biçimlerinin birden fazla olmasını açıklar niteliktedir. Ehl-i Beyt gelenekleri bu toplumun inanç değerleri için temel ilkeleri oluştursa da, Alevi inanç değerlerini yansıtan gelenekselleşmiş ritüellerin bölgelere göre kendine has uygulama ve yorum farklılıkları gösterdiği gözlenmektedir.

Dağınık olarak ülkemizin farklı bölgelerinde yaşayan Aleviler, kendi içlerinde yaşadıkları bölgenin yaşamsal öğeleriyle de harmanladıkları ritüellerine göre farklı sosyolojik özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden Alevi kimliğine yönelik inançsal veya felsefi olarak tek tip bir açıklama yapmak mümkün olsa da, bahsi geçen farklılıklardan ötürü böyle bir açıklamayı kültürel bağlamda yapmak pek mümkün olmayabilir. Örneğın inançsal olarak Alevi toplumunun göstergesi olan Cem törenleri, içerik olarak kendi aralarında Hızır Cemi, Muharrem Ayı Cemi, Görgü Cemi, Musahiplik Cemi vs. gibi farklılıklara sahiptir ancak, bütün Aleviler tarafından uygulanan bu Cem törenleri bölgelere göre kültürel bağlamda ayrıca ifade farklılıkları gösterebilir. Tüm Aleviler Cem yaparlar fakat Cem törenlerini bölgelere göre ayıran noktalar vardır demek yanlış olmayacaktır. Bu noktalardan en belirgin olanı, Alevi Cem törenlerinin vazgeçilmezi olan müzikal yapılarıdaki farklılıklar olarak değerlendirilebilir. Cem törenlerinde dönülen Semah ritüeli her Alevi cemaat tarafından uygulanır, ama farklı bölgelerde yaşayan Alevilerin farklı ezgiler eşliğinde farklı figürler sergileyerek semah ritüelini gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Cemlerde okunan Aleviliğın yol öğreticileri olarak kabul edilen ‘Yedi Ulu Ozan’a ait nefeslerde farklı müzikal yansımalar görmek mümkündür. Belirli bölgelerde belirli ozanlara ait ortak eserler seslendirilse de, bazı bölgelerde daha fazla öne çıkan ozanlar olabilmektedir. Seslendirilen nefeslerin-repertuarın çoğu, bir ozana ait sözlerden oluşabilir. Müzikal yapı, bölgenin dokusundan izler taşıyan, farklı nağmeler, farklı ritimler içerebilir. Örneğın Cem törenlerinde, genel olarak kabul gören enstrüman olan bağlamanın yanında, keman gibi farklı çalgıların da kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum üzerinden de, Alevi toplumlarında karşılaşılan müzikal pratikler bakımından bir çeşitlilik durumunun olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Tüm bu ifadeler ışığında yukarıda da belirtilen, ilkeler yani yol bir, uygulama ve ritüeller bindir ifadesini desteklemek mümkün olacaktır.

2. CEM RİTÜELİ

Cem ritüeli ile ilgili başlığa geçmeden önce ritüel kavramına değinmek yerinde olacaktır.

2.1. RİTÜEL KAVRAMI

Antropoloji disiplinin en önemli başlıklarından biri olan ritüel kavramının, aynı zamanda müzikal öğeler ile var olduğu söylenebilir. Ritüel kavramının, antropoloji ve müziği yoğunlukla bir araya getiren etnomüzikoloji disiplini ile de önemli ölçüde iç içe olduğunu söylemek mümkündür. Etnomüzikoloji disiplinin de önemli bir inceleme alanı olan ritüel başlığı, Gençlik Kurbanı Cemi örneklemiyle ve içinde barındırdığı alt ritüeller ile çalışmada yer bulmaktadır.

“Her ne kadar bir konu başlığı olarak ritüel, bir disiplin olarak antropolojinin tüm paradigmatik çeşitliliğini ve mezhepçiliğini beraberinde getirirse de, araştırmacıların çoğunluğu ritüelin toplumsal ve psikolojik doğurguları açısından insanların toplumsal kimlik ve yer duygusunu onaylayıp ve güçlendirdiği konusunda hemfikir olacaktır” (Cohen, 1999: 54).

Ritüel, kendisini oluşturan mit ve semboller ile anlamlı hale gelebilmektedir demek mümkün olabilir. Mit ve sembollerin kendi içlerindeki alt bileşenleri ve bu alt bileşenlerin birbirleri arasındaki ilişkileri, anlamı ortaya koymaktadır denilebilir. Mit ve semboller ritüellerin, ritüeller ise kültürel unsurların en önemli yapısal öğeleri olarak görülebilir. Ritüellerin yapısını oluşturan öğelerin, sembollerin tek başına hiç bir anlamı olmayabilir, ya da yalnızken bütün içerisindeki sahip olduğu anlam ağırlığına sahip olmayabilir. Örneğin Çerağ yalnızca yanan bir mumdur fakat Cem evinde bu mum, üzerinde birçok anlam barındıran “Çerağ”dır.

“Levi Strauss “yazısız toplumlarda mitolojinin amacının geleceğin bugüne ve geçmişe bağlı kalmasını sağlamak olduğuna, günümüzde mitolojinin yerini tarihin aldığına ve aynı işlevi gördüğüne dikkat çeker” (Önal, 2008: 83).

“Ritüel sözcüğünün Türkçedeki karşılığı “kut tören”dir. Sözcük, belirli aralıklarla yinelenen her türlü davranış kalıbını tanımlar. Bir kültürün yemek yemesinden selamlaşmasına kadar her türlü alışkanlığı ve davranış biçimi ritüel kapsamında ele alınabilir. Dini törenler ve ayinler de bu kapsama girer” (Öğüt, 2016: 2113-2124).

And'a göre ritüeller, "Geleneklerin sürmesini, inançların tazelenmesini, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu ayakta tutar. Toplumun bir üyesi olmanın mutluluğunu verir. Kişiyeye kutsal olaylar, olgular karşısında nasıl davranacağını gösterir" (Duymaz, 2016: 84).

Demir'e göre; "Yapı, bir toplum içindeki bireylerin konvansiyonuna dayanan, ama yine de tek tek bireylerin iradesini aşan, tek bir bireyin kendi arzu ve iradesiyle oluşturamayacağı ve hatta yok da edemeyeceği bir sistemdir. Yapının iradesi bireyin iradesini kuşatır" (Demir 2013: 11). Sembollerin birbirleriyle olan ilişkileri, ritüelin yapılandırılmasında dikkat edilmesi gereken unsurlar olarak değerlendirilebilir. Sembolleri, ritüelin en küçük yapı taşları olarak ifade edilirse, bu yapı taşlarını daha da küçük parçalara ayırıp incelemek yani ampirik olarak ele almaya çalışmak anlamı çıkmaza sokabilir.

"Fransız sosyolog Emile Durkheim, ritüellerin toplum içindeki fonksiyonlarını dört grupta toplamıştır.

Ritüel, ferdi toplumda yaşamak için gerekli düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar, bu yolla onu eğitir.

Ritüel, fertleri bir araya getirir, onlar arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir.

Ritüelin toplumda, canlandırıcı etkisi vardır. Geleneklerin sürmesi inançların tazelenmesi, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumda müşterekliği, paylaşmayı, bütünleşmeyi sağlar.

Toplumun bir üyesi olmanın mutluluk duygusunu verir. Özellikle, toplumun bunalımlı dönemlerinde, kişilerin coşku ve duygularını beraberce dile getirmelerine imkân tanıyarak bozulan dengeleri düzenler" (Günay, 1995: 2-3).

2.2. CEM RİTÜELİ

Alevi toplumunda müziğin inanç değerleri ile buluştuğu başlıca ritüel Cem törenleri olarak kabul edilir. Cem ritüelinin kaynağı efsanevi olarak "Kırklar Cemi'ne" dayandırılır" (Okan, 2004: 74). Kırklar Cemi, Hz. Muhammed'in "Kırklar Bezmi" denilen gizli bir toplantıya katılması, buradakilerin kendilerinin Kırklar olarak tarif etmeleri ve içlerinden (Hz. Ali'nin) birinin parmağını kesmesiyle hepsinin parmağının kanaması üzerine kırkıncı kişi olan Selman-ı Farisi'nin peygambere orada bulunanlara pay etmesi için bir üzüm tanesi vermesi ve peygamberin üzümün suyunu sıkıp suya karıştırarak yaptığı şerbeti herkese bölüştürmesi, şerbeti içtikten sonra topluluğun Semah'a kalkmasıyla birlikte ifade edilen bir anekdottur. Fakat "Cem törenlerinin tarihsel ve kültürel kökeni İslam öncesi dönemde konar-göçer Türk zümrelerinin Ahmed Yesevi'den beri kadın erkek ortaklaşa yaptıkları ayine dayanmaktadır" (Okan,

2004: 70). Kadın ve erkeğin Cem törenlerinde birlikte bulunması Alevilik tarihinin eski Türk inanç sistemleri ile (özellikle de Şamanizm’le) birlikte tarif edilmesinde önemli rol oynar.

Cem ritüelinin, Alevi inancının en önemli dinsel ritüeli olarak kabul edildiği söylenebilir. Çeşitli konuların görüşüldüğü ve karara bağlandığı, sorunların çözüldüğü ve inanç öğelerinin kuşaktan kuşağa aktarıldığı ritüelde 12 hizmet adı verilen aşamalar gerçekleşmektedir. Ayrıca ritüelde müzik ve dansın oldukça önemli roller oynadığı gözlenmekte ve kabul edilmektedir. Alevi inancının temel ritüeli olarak kabul edilen Cem ritüeli bölgeden bölgeye çeşitli değişiklikler göstermesine rağmen esas olarak aynı kabul edilmektedir.

Cem törenlerinde töreni yönlendiren/yönetenler, Dede, Baba, Pir gibi yol ehli kanaat önderlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, Cem töreninin yapısını oluşturan en önemli öğelerden biri de, Cem töreni esnasında ritüellere müzikle eşlik eden Zakir olarak kabul edilebilir. Alevi toplumu tarafından her biri hak kelamı olarak kabul edilen, yedi ulu ozana ait nefesler, kasideler, deyişler, Zâkirler tarafından seslendirilmektedir. Bu nefesler daha çok didaktik-öğretici içerikli sözlerden oluşmakta ve Cem esnasında, cemaatinde bu ezgilere genellikle vokal olarak eşlik ettiği bilinmektedir. Bazı nefeslerin Cem esnasında katılımcıların çoğu ile birlikte söylendiği gözlemlenebilmektedir. Kopuz, bağlama, tenbur, tanbur, tambur, tambura, saz olarak adlandırılan ve bölgelere göre farklı özellikler, akortlamalar, düzenler gösteren çalgının/çalgıların, ezgilerin sistematize edildiği başlıca enstrüman(lar) olarak kabul gördüğü bilinmektedir. Günümüzde daha çok kısa saplı bağlamanın Cem törenlerinde kullanılmasından ötürü, bu çalışmada Cem törenlerinde kullanılan enstrüman adlandırması bağlama olarak dile getirilecektir. Bağlamanın, Alevi inancına sahip kişilerce çalgıdan çok kutsal bir eşya, dini-inançsal değerleri yansıtan mistik bir emanet olarak görüldüğü söylenebilir. Bağlamanın inançsal anlam ağırlığını ifade edebilmek için, beraberinde hak kelamı okunan ‘telli kuran’ olarak adlandırılmasına dahi rastlamak mümkündür. “Bağlamayı kendileri ile özdeşleştirmiş olan Aleviler, bu çalgı vechesiyle ‘Hakkın Kelamı’ni okuduklarını düşündükleri için çalgıyı ‘Telli Kuran’ olarak metaforize etmektedirler. Alevilerin cem içi/cem dışı müzik pratiklerinin ayrılmaz bir parçasıdır” (Mustan Dönmez, 2008: 60).

Türkiye’de Alevilik başlığı altında Aleviliği antropolojik bir yaklaşımla ele alan Okan, inanç değerlerinin (dinin) insanların zihinleri kodlayan ve toplumsal ilişkileri kontrol eden bir mekanizma oluşturduğuna değinerek, bu değerlerin normatif özelliğine bağlı olarak din-inanç değerlerinin toplum içerisindeki en önemli sosyalizasyon araçlarından biri olduğunu söyler. Okan’a göre “bireylerin ben ve biz kimliğini oluşturmalarında” inanç ve buna yönelik olarak geliştirilen pratiklerin rolü oldukça büyüktür. Dolayısıyla Alevilik ve Cem ritüelleri söz konusu olduğunda karşılaşılan görüntü de buna benzerdir. Cem ritüelleri bireye Tanrı ile iletişime geçmeyi öğütleyen, Aleviliğin inanç değerleri ve felsefesine yönelik bilgileri aktaran, topluluk içi ilişkileri düzenleyen, ahlaki kurallar koyan ve onları şekillendiren ve hatta bu kurallara uymayan bireyin topluluk dışına çıkartılmasını (düşkün sayılmasını) öngören etkili bir sosyalizasyon aracı olarak değerlendirilebilir (Okan, 2004: 24–25). Alevilikte tüm bu öğretinin bireye kazandırıldığı yani kültürel aktarım gerçekleştiği, bireylerin kültürleme yoluyla edindiği kazanımların aktarıldığı sistemi oluşturan ritüelin Cem törenleri olduğu söylenebilir.

Alevilerin Cem törenlerinde uyguladıkları ve yukarıda değindiğimiz, birbirine göre farklılıklar gösteren ritüelleri hakkında yorum yapan, Alevi kimliği araştırmacılarından Türkdoğan, Aleviliğe ait bazı ritüel ve geleneklerin Orta Asya gelenekleriyle yakından benzerlik gösterdiği ve sonrasında Anadolu’ya taşınan bu ritüellerin, buradaki kültürle birlikte karışım-değişim-dönüşüm gösterdiğini söylemektedir. Ona göre, Alevilik, özellikle Şaman gelenekleriyle benzerlik gösterir ve bu gelenekler Alevi toplumlarıyla birlikte Anadolu’ya taşınmıştır. Örneğin Aleviliği tarif ederken Türkdoğan, Aleviliğin Türklükle olan yakın alakasını, Şaman geleneklerine ait izlerin bu toplumda var olmasına ve Türk müzik kültürü içerisinde köklü bir mirasa sahip olan Cem törenlerinde seslendirilen nefeslerin Türkçe dilde okunması üzerinden kurar. Onun için Alevilik-Bektaşilik;

“Türk müzik kültürü içerisinde köklü bir yere sahiptir, kökeni Türklük kokan bir kültürdür. Merasimleri sırasında kullanılan dil Türkçedir ve Türkçe okunur. Köprülü Bektaşiliğin büyük ölçüde Şaman inanç ve gelenek sistemleriyle bir karışım (senkretizm) olduğunu, 1920’li yıllarda örneklerle açıklamıştır. Bir kültür olarak Şamanizm, adeta günümüz Bektaşî-Alevi geleneklerinde varlığını sürdürmektedir” (Türkdoğan, 2006: 109).

Alevilikle ilgili başka bir tarifi ise, Türklerde müzik başlığı altında araştırmalar yapmış olan Kaygısız, Cem törenlerindeki kadın figürü üzerinden Aleviliğin-Bektaşiliğin İslam öncesi Türk yaşam biçiminin bir yorumu ve Şaman geleneklerine ait izlerin tasavvuf ile birleşiminin ürünü olduğu ifade eder. İslamiyet öncesi Türklere ait yaşam kültürünü yansıtan ritüellerin, Alevi toplumlarının gelenekleriyle yeniden şekillendirildiğini, yani dolaylı olarak kültürel aktarımın yeniden inşa edildiğine gönderme yaparak, iki kültür arasındaki benzerlik, Cem törenleri üzerinden tespit edilir. Alevilik “Türklerin İslam öncesi yaşam biçimi, İslam’ın tasavvuf yorumuyla birleşmiş ve yeni şekle bürünmüştü.” Alevi-Bektaşî “cem ayinlerinde, kadın ve erkekler, Şaman-Mani geleneğinde olduğu gibi bir arada bulunurdu” (Kaygısız, 2000: 189). Böylelikle Alevilik tarihini İslam öncesi devirlere kadar ilerletir. Burada iki husus önemli olarak ele alınabilir: Birincisi Aleviliğin İslam öncesi inanç değerleriyle ilişkili görüp Aleviliği İslam’ın dışında gören, İslam’dan önce Aleviliğin var olduğunu ifade eden anlayış, ikincisi ise tespitlerin Türkdöğün’de olduğu gibi Kaygısız’da da Cem törenleri üzerinden yapılmasıdır. İkincisinin önemli görülmesi Cem törenlerinin/ritüellerinin Aleviliğin tarifinde ve kültürel aktarım sürecinde sahip olduğu değerden gelir. Alevilik hakkında söz söyleyebilmek için başvurulan en belirgin yansıtıcı öge -geçmişten günümüze taşıyıcı öge- Aleviliğe ait izlerin önemli göstergelerine sahip olan Cem ritüelleri olduğu söylenebilir. Aleviliğe ait yapılabilecek her türlü araştırma için Cem ritüelleri, bu kültüre ait önemli değerlerin yaşatıldığı ve yansıtıldığı önemli bir gösterge olarak ele alınabilir. Bu özelliğinden ötürü, araştırmada Şehitler köyü üzerinde yapılan kültürel aktarım ve müzikal tespitlerin birçoğu, Cem törenleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Buradan hareketle, Alevi-Bektaşî toplumlarında kültürel kimliğin ve kültürel belleğin yansıtıcısı olarak kabul edilebilecek Cem törenleri/ritüeli için, sahip olduğu kutsal içerikten ötürü, geleneğin fazlaca değişime uğramadan muhafaza edildiği, böylelikle önemli bir kültürel aktarım modeli oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca Cem ritüeli, sözlü tarihin geçmişle günümüz arasındaki önemli aktarım araçlarından biri olan müzik pratiklerini barındırması nedeniyle de önemli kabul edilebilir. Alevi-Bektaşî toplumlarında kültürel kimlik alanı olarak ifade edilebilecek, iç içe geçmiş inanç, müzik, edebiyat, tarih gibi kültürel taşıyıcıların, kolektif deneyimlerle bütünlük gösterdiği-yaşatıldığı pratiklerin başında Cem törenlerinin geldiği söylenebilir.

2.3. CEM RİTÜELİNDE MÜZİĞİN YERİ VE NEFES KAVRAMI

Alevi müzikal yapısının, Cem törenlerinde, Zâkirin elinde olan bağlama ile sistematize edildiği söylenebilir. “Özgün yapısı itibariyle tek sesli, genelde halk müziğinin temel çalgısı bağlamayla icra edilen, ezgisel, çalgısal ve ritmik yapı olarak daha arı iken, metrik yapı olarak coşkulu ve hızlı sözel yapı olarak ise daha metaforik ve derindir” (Mustan Dönmez, 2014: 192-193). Alevi inanç değerleri ve felsefesinin en önemli taşıyıcısı olarak ifade edilebilecek müzikal yapı, “Alevi-Bektaşî kültüründe yaşamın, inancın, düşünce ve yolun en temel ifade araçlarından biridir” (Özdek, 2014: 207).

Alevi toplumunda müzik birçok toplumda olduğu gibi kültür taşıyıcısı olarak işlevini sürdürmektedir. İnancın öğretilerini şiirlere işleyen ozanların, âşıkların, ezgilerle kültürel belleği oluşturduğu söylenebilir. Büyük ölçüde inanç temelli olarak ifade edilen ve bu temel üzerine bina edilen bir müzikal yapı söz konusudur. Bu yapının sürdürüldüğü ortamın ise Cem törenleri ortamları olduğu belirtilebilir. Cem törenlerinde müzik, genellikle bağlama eşliğinde söylenen nefeslerle var olmaktadır. Bağlama icracısı çoğu yerde Zâkir olarak adlandırılırken bazı bölgelerde âşık olarak ifade edilmektedir. Âşık Nezir Erdil Şehitler köyünde, Cem’lerde bağlama çalan kişiye Âşık denildiğini, doğuda bu görevi yerine getiren kişiye Zâkir denildiğini söylemektedir. Yine Ankara Çubuk bölgesinde yaşayan Alevi toplumlarında da, Cem’lerde saz çalan kişilere atfen, Şehitler köyündekine benzer şekilde, Zâkir yerine Âşık sıfatının kullanıldığı Erdil’den edinilen bilgiler arasındadır.

“Müziğin, birçok kültürde ritüellerin ve davranışların içine gömülü olması ve diğer kültürel öğelerden bağımsız ‘özerk’ bir kavramla adlandırılmamış olması, Bolhman tarafından kültüre gömülü olma (embeddedness) olarak adlandırılır... Batı dışı kültürlerde, genelde dinsel ritüellerin (dans, kutsal metinler ve diğer ritüeller) içine gömülü olmaktadır” (Mustan Dönmez, 2015: 67). Alevi müziği araştırmalarında müzik ifadesi, genellikle müzik kelimesiyle dile getirilmemekte, bunun yerine, ‘nefes’, ‘duvaz’, ‘gülbank’, ‘deyiş’, ‘mersiye’ gibi adlarla ifade edilmektedir. Örneğin, ‘Cem’de hangi müzikleri seslendiriyorsunuz’ yerine ‘hangi nefesleri okuyorsunuz’ sorusunu kullanmak daha anlaşılır olmaktadır. Yine Alevi inancının en belirgin inanç ritüellerinden olan semah da bir dans olarak kültür içerisinde ifade edilmemektedir. ‘Semah oynanmaz, dönülür’ her Alevi’den kolaylıkla duyulabilecek bir ifadedir. Tüm

bunlar, müziğin Alevi kültürü içerisine gömülü olduğu düşüncesini desteklemektedir. “Blacking’e göre etnik toplulukların kültürel bir uzantısı olan müzik, üretildiği kültürün anlam kodlarıyla karşı tarafa taşınır” (Mustan Dönmez, 2015: 67).

Nefes; içerisinde Alevi-Bektaşî öğretisi ifadelerini barındıran şiirsel ifadelerin, bestelenmiş haline verilen ad olarak tanımlanabilir.

Hakkın kelamını içinde taşıdığı düşünüldüğü için nefes, anlam, hatta hakikat yüklü kutsal bir Alevi yaratısını ifade etmek için kullanılan bir sözcük olduğu söylenebilir.

Daha çok sözel içeriklerine göre farklı anlamlarda ifade edilen “nefesler, çeşitli amaçlara göre çeşitli biçimlerde tasnif edilebilir. Bize göre en mantıklı olan; a) Konularına göre b) Müzik (usul-ezgi) yapısına göre olmak üzere temelde iki genel tasniftir. Çünkü bu iki genel kavram nefeslerin vazgeçilmez iki önemli yönünü oluşturur” (Yaltırık, 2002: 60).

“Nefes, tasavvuf edebiyatı ve müziğinde-dolayısıyla Bektaşî edebiyat ve müziğinde- didaktik (öğretici) yönü ağır basan, daha çok dinsel içeriği bulunan, Bektaşî inançlarını açık ve samimi bir tarzda ifade eden şiirlerin genel adıdır” (Termen, 2003: 182-183).

Yapılan açıklamalardan hareketle kavramın içeriğini oluşturan sözel yapının Alevi-Bektaşî toplumlarına ait müzik türlerinin isimlendirilmesinde etkin rol oynadığı söylenebileceği gibi, nefeslerin Alevi-Bektaşî müziğine ait türlerin genelini kapsayan bir ifade olarak kullanıldığı da görülmektedir. Nefesler, daha çok toplumun inanç temelli öğelerini, felsefesini, ilkelerini anlatan, sosyal yaşamı Alevi-Bektaşî felsefesine göre tasvir eden müzikal yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Hakkın kelamı olarak kabul edildiği için nefes, ‘kutsal şiirler’ anlamına geçtiği gibi, ‘hakikat’ anlamına da geçmektedir. Yunus Emre’nin hayatını anlatan menkıbelerden birinde, Yunus’un köyünde kuraklık olur ve Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli’nin dergâhına giderek bir çuval buğday ister. Hacı Bektaşî Veli Yunus’a “*buğday mı nefes mi*” der; Yunus Emre, “*nefesi ben ne yapayım, köylü kıtlıktan kırılıyor, buğday istiyorum*” der. Hacı Bektaşî Veli tekrar sorar ama Yunus Emre, tekrar buğday istediğini söyler, dergâhtan Yunus’a iki çuval buğdayı verirler. Buğdayı alıp eşeğine yüklenen Yunus’un yolda aklı başına gelir, buğdayın hemen biteceği, ama nefesin (nasip olarak da geçer) ölene kadar onunla birlikte olacağını görür ve köyüne girmeden

geri döner, dergâha varır, Hacı Bektaş'a nefes istediğini söyler... Menkıbeden de anlaşılacağı gibi burada 'nefes' derken hakikat kastedilmektedir ve menkıbeden de ifade edildiği gibi hakikat, ölene kadar hakikat ehline eşlik eder. Bu nedenle hakikat, menkıbede Anadolu'da kutsal kabul edilen buğdaydan bile üstün tutulmuştur. (Mustan Dönmez, 2015: 67).

Nefesler barındırdığı konulara göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

a) Dövaz

"Dövaz kelimesi Farsçada on iki (12) manasındadır." Alevi ve "Bektaşiliğin en önemli formel sayılarından biri olan ve On iki İmama, 12 hizmet ve 12 posta istinaden kullanılan on iki sayısı; dövaz anlamıyla sadece On iki İmama övgü veya bu imamların isimlerinin sırayla zikredildiği nefesler için kullanılır. Anadolu'da halk arasında bu nefeslere 'Dövaz-ı İmam', 'Dövazdeh İmam' ya da kısaca 'Dövazdeh' denir' (Yaltırık, 2002: 37).

b) Deyiş

"Anadolu'da yaygın kullanım alanı bulan ve dini olduğu kadar din dışı konuları da içeren deyiş türü Alevi müziği ve edebiyatında da en yaygın türlerden biridir. Alevi-Bektaşî müziğinde daha çok tarikat ilkelerini, inancını ve felsefesini anlatan, güncel yaşamı tasavvuf felsefesine göre tasvir ederken, öğretici yönünü öne çıkaran şiir ve müziklerin genel adıdır" (Onatça, 2007: 43).

c) Mersiye

"Alevi-Bektaşî yol büyüklerine ve daha çok üçüncü imam Hz. Hüseyin'e ağıt özeliği taşıyan şiir ve müzik türüdür. Çoğunlukla Hz. Hüseyin'in Kербela'da şehit edilmesini konu alan ve epik karaktere sahip olan bu şiirlerin, mistik ve duygusal bir ezgi yapısı bulunmaktadır" (Zelyurt, 1990: 155).

d) Semah

"Anadolu'da Alevi-Bektaşî Cem törenlerinin zorunlu bir uygulaması olan semah saza ve aşığın (zakirin) söylediği deyişe uyarak yapılan kutsal, dini oyundur" (Onatça, 2007: 48).

Nefeslerde konular her zaman özel bir anlatım tarzıyla, kelimelerin mecazi kullanımlarıyla işlenmektedir. Örneğin, "çok kullanılan içki (dem, bade, dolu) manasına gelen kelimeler mürşidin irşadı; meyhane, irşad alınan yerdir. Bu mecazi kullanımın Bektaşî öğretisini Bektaşî olmayanlardan saklama ya da nasipli Bektaşî'nin aklını kullanarak yolun öğretilerini algılamalarını sağlamaktır" (Engin, 2010: 412).

Kısacası nefesler, Alevi öğretisinin aktarım süreci için son derece önemli kabul edilebilir. Dörtlükler biçiminde yazılır. Yapısı itibarıyla kutsiyet barındırır. Dini törenlerin dışında söylenmesi tercih edilmez. Dini törenlerde aşk (vecd) halini artıran niteliğe sahip, eserlerdir. Nefeslerin kadınlar tarafından da seslendirildiğine rastlamak mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞEHİTLER KÖYÜ CEM RİTÜELİ

Bu bölümde ilk olarak Şehitler köyü tarihçesi, coğrafi konumu, demografik yapısı, kültürel özellikleri ile ilgili açıklamalara yer verilecek, daha sonra tezin asıl konusu olan “Gençlik Kurbanı Cemi” adı verilen özel ritüelin oluşumuna etki eden faktörlerden bahsedilmek suretiyle, Gençlik Kurbanı Cemi anlaşılmasına çalışılacaktır.

Bir Alevi yerleşimi olan Şehitler köyünde yürütülen geleneksel Cem ritüelleri anlatılarak, köyde kadınların gerek rutin Cem ritüellerindeki gerekse “Gençlik Kurbanı Cemi”ndeki konumları ve rolleri ele alınacak, ana hatlarıyla kadının Alevi inanç ve değerler sisteminde konumlandırılış şekli müzik pratikleri üzerinden irdelenmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak da Gençlik Kurbanı Cemi anlatılıp, nasıl bir kültürel aktarım örneği olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. ŞEHİTLER KÖYÜ KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Eski isimleri Domaköy ve Bekceviz olan Şehitler köyü, Bursa ili, İnegöl ilçesine bağlı bir köydür (belediyeler kanununda yapılan değişiklik nedeniyle şu an mahalle olarak geçmektedir). İlçeye olan uzaklığı 12 km, il merkezine olan uzaklığı ise 30 km’dir. Köyün sakinleri genel olarak çiftçilikle uğraşmaktadır. ‘Şehitler Köyü Hasan Dede Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’ başkanı Çakır’dan alınan bilgiye göre köyde 200 hane bulunmaktadır. Köyün nüfusu 800 kişidir. Genç nüfus 150, çocuk sayısı ise yaklaşık olarak 20–30 kişidir. Eğitim nedeniyle il ve ilçede yaşayan kişilerin köyle bağlantılarının kopmadığı, birçoğunun köydeki evlerinin durduğu ve hafta sonları genellikle köye kalmaya geldikleri de verilen diğer bilgiler arasındadır.

Köyde bir kütüphane, iki Cem evi, bir aşevi, etkinliklerde kullanılmak üzere yapılmış bir alan, 18 yata, bir cami, iki kahvehane, aktif olmayan bir okul bulunmaktadır.

Resim 1 de köy kütüphanesinin dış, resim 2 de ise iç görüntüsü yer almaktadır.

Resim 1: Köy Kütüphanesi Dış Görünüm

Resim 2: Köy Kütüphanesi İç Görünüm

Hasan Dede türbesi köyün en önemli noktasıdır ve birçok insan tarafından ziyaret edilmektedir. Hasan Dede türbesinin yanı sıra, on sekiz yatırın daha olduğu söylenmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Tatlı Dede, Karasak (Kara İshak) Dede, Turabi Dede, Çınarlık Dede, Sarıkız Dede, Arap Dede'dir. Hasan dedenin köye yerleşme anlatısı içerisinde önemli bir öge olan Karaağaç da diğer ziyaret alanlarındanndır.

“Hasan Dede Türbesi: Bursa ili, İnegöl İlçesi Şehitler köyündedir. Hoca Ahmet Yesevi'nin müritlerinden Horasan Erlerindedir. Hacı Murad-. Veli evlatlarından Pir Hasan Dede olarak bilinir. Türbe 1984 yılında Ankara'dan İsmail SARIDEMİR, Cemal AKÇA ve Nezir ERBİL'in yardımları ile köy halkı tarafından yaptırılmıştır. 1994 yılında da, Ankara'lı Sarraf Avni tarafından kubbe kurşunu döktürülmüştür. Türbe altı köşeli olup, ahşap duvarların genişliği 3 metredir. Çevre ve ön sahanlığı mermer döşeli olup, profil muhafaza ile çevrilidir. Müstemilatı olmayan türbede yatan Hasan Dede, Ehl-i Beytten olan 12 imamdan Musa Kazım neslinden gelme bir seyyit olduğu inancı ile ziyaret edilir. Ziyaretçileri daha ziyade alevi inançlı vatandaşlar olup, buraya adak adanırlar. 1300- 1400 yıllarında Çankırı 'nın Şabanözü yöresi alevileri daha huzurlu bir yöre ararlar ve o dönemde bir Rum çiftliği olan bu yöreye; Akalar, Çonalar, Rahyalar ve Nansuşlar aileleriyle birlikte yerleşirler. Türbenin bakım ve onarımını, 1994 yılında Kurulan Hasan Dede Sosyal Kültür Yardımlaşma Derneği yapmaktadır. Yılda 5-6 bin ziyaretçisi olmaktadır.” (Kalafat, 1998:515)

Şehitler köyü eski bir Rum (Thomas) köyü olması sebebiyle, özellikle yaz döneminde yabancı ziyaretçiler tarafından da ziyaret edilen bir köy olarak tarif edilebilir. Çoğunlukla Rum ziyaretçilerin köyün bugünkü halini incelediği ve eski mezarları ziyaret ettikleri dile getirilmektedir.

Günümüzde ise bir Alevi köyü olması sebebiyle, köyde Alevi inancının temel ritüelleri ve bu ritüellerin gerçekleştiği mekânlar köyün birçok noktasında görülmektedir. Ayrıca her yıl mayıs ayının ikinci haftası düzenlenen “Hasan Dede Anma Törenleri” olarak adlandırılan etkinlikler, köyün önemli kültürel aktivitelerinden birisi olarak kabul edilebilir.

Kültürel etkinliklerin organizasyonu amacıyla kurulmuş olan “Şehitler Köyü Hasan Dede Kültür Yardımlaşma ve Tanıtma Derneği”, söz konusu törenlerin planlanması ve uygulanması işlerini gerçekleştirmektedir. Derneğin gençlik kolları başkanı Çakır ile yapılan görüşmede köyün demografik durumu, tarihi, inanç ve kültürel yapısı ile ilgili çeşitli bilgiler edinilmiştir. Öncelikle dernek faaliyetlerinden bahseden Çakır, derneğin başlıca amaçlarını kültürel yapıyı korumak ve bölgeyi kalkındırmak

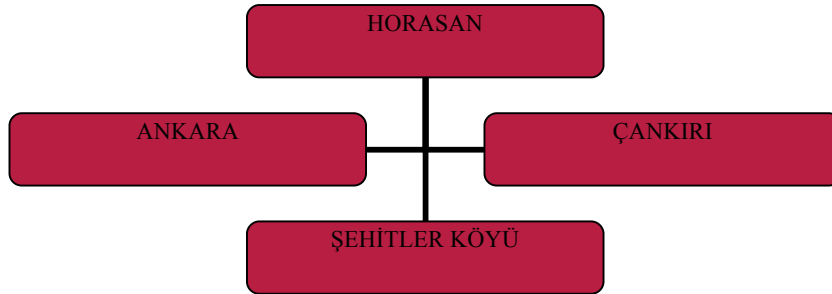
olarak tanımlamıştır. Lösev ve Kızılay’a yardım yapılması da derneğin diğer faaliyetleri arasında sayılmaktadır. Köyde dernek çatısı altında Bağlama ve Semah kursları verilmektedir. Ayrıca bu kurslardan yetişmiş 24 kişilik bir Semah ekibi bulunmaktadır. Derneğin 9 yıldır faaliyetlerini sürdürmekte olduğu ve herhangi bir siyasi parti ile ilişkili olmadığı özellikle belirtilmektedir.

Dernek bünyesinde esas olarak, Alevilik inancının sürdürülmesi ve öğretilmesi için yukarıda sayılan kültürel faaliyetlerin yapıldığını belirten Çakır, derneğin toplumsal hizmetler için de var olduğunun altını çizerek, daha sonra köyün etnik ve inanç yapısı ile ilgili bilgiler vermiştir.

Şehitler köyünün kültürel özelliklerinin tespiti esnasında dikkati çeken kültürel faaliyetler ve bunların organizasyonunda yukarıda adı geçen dernek öne çıkmaktadır.

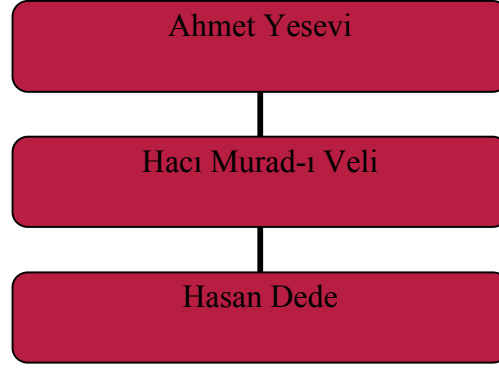
1.1. ŞEHİTLER KÖYÜ ETNİK VE İNANÇ YAPISI

Alanda görüşülen kaynak kişiler kendilerini Türkmen olarak tanımlamaktadırlar. Bu köye yerleşmeden önce, Ankara ve Çankırı illerinden göç etmiş oldukları bilgisi de ayrıca belirtilmektedir. Şekil 1 de Şehitler köyü etnik köken tasviri görülebilir.

Tablo 3: Şehitler Köyü Etnik Yapısı

Günümüzde bir Alevi yerleşimi olarak kabul edebilen Şehitler köyünün kurucusu olarak “Hasan Dede” ifade edilmektedir. Hasan Dede’nin, Hacı Murad-ı Veli ocağına bağlı olduğu ve soyunun Ahmet Yesevi’ye kadar dayandırıldığı yapılan görüşmelerde dile getirilmektedir. Ayrıca Hasan dedenin Horasan Erenlerinden olduğu da dile getirilen bir başka bilgi olarak belirtilebilir. Şekil de alanda belirtilen bağ gösterilmiştir.

Tablo 4: Ahmet Yesevi - Hacı Murad-ı Veli - Hasan Dede

Şehitler köyü içerisinde bulunan camide görev yapan imam ve ailesi haricinde tüm hanelerde Alevi inancına sahip ailelerin bulunduğu yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler arasındadır.

Ayrıca köyde sekiz Alevi dedesinin ikamet ettiği belirtilmektedir. Dedeler içerisinde sürekli olarak köyde yaşayanların (Haydar Dede, Müslim Dede ve Ali Koç Dede) ve belirli dönemlerde köyde belirli dönemlerde de Ankara ya da Çankırı'da yaşayan dedeler bulunduğu da ifade edilmiştir. Köy dışında ikamet eden dedelerin, Şehitler köyünde de ikamet ettikleri kendilerine ait evlerinin de bulunduğu özellikle belirtilmiştir.

2. ŞEHİTLER KÖYÜ CEM RİTÜELİ

Şehitler köyü Cem ritüelindeki hizmet şekilleri diğer bölge Cem ritüellerine göre bazı küçük farklılıklar içerir. Şehitler köyü Cem ritüeli Çakır tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

“Cem, saat 19: 00 civarında başlar ve sabaha karşı biter. Kurban Cem’den önce değil Cem esnasında kesilir. Cemlerde kadın-erkek birlikte bulunurlar. Erenler, sofular abdest alır, iki rekât tarikat namazı kılarlar, Türkçe Kuran okunur, Dede Gülbank çeker. Gülbank sonrası Allah Allah çekilir. Sohbet geçilir, sohbette Hz. Muhammet dönemi, Kerbela gibi konular anlatılır. Meydana Cebrail (horoz) gelir. Ardından kurban çıkar, kesilmeden önce duası alınır. Zâkir, Duvaz söyler. Kurban pişirilirken tekrar muhabbete geçilir. Sonra Çerağ uyandırılır, Sakka Suyu duası okunur. Yemekler hazırlanır. Tekrar muhabbet başlar. Arkasından Semah dönülür. Tüm hizmetler bittikten sonra kapanış gerçekleştirilir.

Köyde Cem, Muharrem ayında gerçekleştirilir, farklı zamanlarda da “Dar kurbanı” Cem’leri olur. Cem’lerde kadın-erkek ayrımı yapılmaz.”

Ayrıca Çakır, Dernek bünyesinde yer alan semah ekibinin, yalnızca Cem’lerde semah döndüklerini dile getirerek, bunun sebebini, semahın, halk oyunu (dans) olarak değil, bir ibadet şekli olarak görülmesi gerektiği düşüncesi ile belirtmiştir. Zaman zaman semah ekibinin, farklı mekânlara da davet edildiğini belirten Çakır, bu taleplerin kesinlikle kabul edilmediğini de ayrıca vurgulamıştır. Ayrıca Hasan Dede anma törenleri esnasında Semah dönüldüğünü, bununda Hasan dede için yapıldığını, yine kurbanlar kesildiğini dualar edildiğini belirterek, bununda bir cem(toplanma) hali olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda gençlerinde bu etkinliklere katıldığını belirten Çakır, bu etkinliklerin kültürün unutulmaması için önemini dile getirmiştir.

Resim 3 de Hasan Dede anma etkinliklerinde gençler görülmektedir.

Resim 3: Semah Dönen Gençler

Çakır'la yapılan görüşme sonrası, alanla ilgili en bilge kişi olarak işaret ettiği Âşık Nezir Erdil ile bir görüşme gerçekleşmiştir. Erdil görüşmeye şu dizelerle giriş yapmıştır:

*Niceleri göçtü hani
Niceleri olmuş fani
Vücudunda dört nişanı
Gören gelsin bu meydana*

*Erenlerin var yanına
Kıy deseler kıy canına
Kim ki çıkmış Kaf dağına
Bilen gelsin bu meydana*

*Mansur'un durduğu dara
Duran gelsin bu meydana*

Doksan yedi yaşında olan Erdil, köydeki birçok kişinin, köyün kültürel yapısı ve tarihi ile ilgili sorulara cevap olma adına işaret ettiği kişidir. Âşıklık geleneğini köyde sürdüren Nezir Erdil, artık saz çalamasa da, nefes söyleyerek bu geleneği devam ettirmektedir. Kendisine köyde 'Âşık Baba' denilen Erdil, aynı zaman da köydeki Cem törenlerinde uzun yıllar zâkirlik yapmış olduğunu dile getirmektedir. Şu an zâkirlik görevini torunu Aşır Erdil yürütmektedir. Köyün Alevi dedelerinin cem törenlerinde saz çalmadıkları bu görevi genellikle zâkirlerin yürüttüğü elde edilen bilgiler arasındadır. Alana gerçekleştirilen ilk ziyarette, Erdil'e, köye özgü olduğu söylenen 'Şih semahı' adlı eserin icrası sorulmuş, Erdil ise, 'o semah esnasında söylenir, şimdi böyle bir durum yok, makamını söylesek kime söyleyeceğiz' demiştir.

"Alevi kültürü olmasa Türk Halk Müziği de olmazdı" diyen Erdil, Pir Sultan Abdal, Yunus Emre, Hatay-i, Viran-i, Nesimi, Yemini örneklerini vererek söylemini desteklemektedir. Alevi kültürünün bütün insanlara eşit baktığını ayrıca belirten Erdil, önemli olanın 'insan' sevgisi olduğunu vurgulayarak Yunus Emre'nin şu dizelerini dile getirmektedir:

*Elif okuduk ötürü
Pazar eyledik götürü
Yaratılanı severiz
Yaratandan ötürü*

Burada dil, din, mezhep ayrımı olmaksızın, herkesin bir olduğunu ifade eden Âşık Nezir Erdil, Kuran'a dikkat çekerek, 'Biz isteseydik herkesi bir ümmet olarak yaratırdık' diyerek, Maide suresi 48. Ayeti dile getirmekte, arkasından 'kimisi Musa yoluyla Allah'a inanır, kimisi İsa yoluyla Allah'a inanır, bizde Muhammet yoluyla Allah'a inanırız, ama sular çaylar akar akar hepsi bir yerde toplanır' ifadesiyle herkesin bir olduğunu söylemektedir.

1989 yılında Kerbela'ya, Necef'e, Mekke'ye ve Medine'ye gittiğini belirten Erdil, Hz. Ali'nin türbesine hayran olduğunu, Abbasi halifesi Harun Reşit'in yaptırdığını da ekleyerek yaşamının yalnızca köy ile sınırlı kalmadığını örneklemiştir.

Âşık Nezir Erdil, köydeki en önemli inanç önderi olan Hasan Dede türbesi içinde bulunan şecereleri de derleyen kişi olduğunu ayrıca belirtmiştir. Köydeki en yetkin kültürel belleğe sahip olduğu söylenen Erdil, Hasan Dede'nin köye yerleşme sürecini şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Hasan Dede, Şabanözü yöresinde “Dedelik yapıyor, ehlibeyt muhabbeti Cem'lerini yürütüyor. Şimdi bizim Cem'ler de bir kural vardır ya, 'Eline, Beline, Diline' sahip olacağına dair, 'ikrar' vardır, söz vardır. Bu ikrarı bozan Cem'e gelemes. Orda bir kadın ikrarını bozmuş, Hasan Dede'de kadına; baci sen Cem'i bulandırıyor, sen ikrarını bozdun, bundan sonra Cem'e katılmayacaksın diyor. Kadın oradan çıkıyor, sen misin beni Cem'den çıkaran! Gidiyor devletin güvenlik güçlerine haber veriyor. Kızılbaşlar kadınlı-erkekli toplandılar, Cem yapıyorlar. Nerde, falan yerde. Oradan Hasan Dede'nin Cem yaptığı yere geliyorlar. -Şimdi burada kişinin inancına bağlı bir takım efsaneler var-. O güvenlik güçleri geldiği zaman,-yakın zamana kadar Cem'in olduğu yerde, dışarıda görevliler bulunurdu, 'pervane' derdik biz onlara, dışarıdan gelen herhangi bir şeyi, zarar verecek birini önlemek için- dışarıdaki görevli köpek olarak görünüyor. Kadın diyor ki, işte burası Cem evi. Kapıyı açıp bakıyorlar ki, Hasan dede, çoban kılığında görünüyor görevlilere, oradaki Cem ehli kişiler de koyun görünüyor görevlilerin gözüne. Sonra görevliler diyor ki: Biz yanlış gelmişiz, burası Cem evi değil. Kadına diyorlar ki sen bizi yanlış getirdin... Hasan Dede de bundan böyle burada ibadet yapılmaz, ehlibeyt muhabbeti yapılmaz diyor. Ocağın altında yanan köseği(karaağaç parçası) alıyor, atıyor. Diyor ki: Bu nereye düşerse benim mekânım ora olsun diyor. – İşte bunlar rivayettir ama inanca bağlı bu iş- o karaağaç gele gele gele, bizim köyün, -şimdi ben muhafaza altına aldım orayı- karaağaç denilen yerine düşüyor. Hasan Dede gelip oraya yerleşiyor. Alevilik köye böyle yerleşiyor. Köyün kuruluş tarihi o zaman işte.”

2.1. ŞEHİTLER KÖYÜ ALEVİ-BEKTAŞI'LERİNDE NEFES SÖYLEYEN KADINLAR

Çalışmada kadın nefesleri kadınlar tarafından bestelenmiş nefesler olarak değil, kadınların icra ettikleri nefesler olarak ele alınmaktadır.

Toplumsal cinsiyet teorilerinin, erkek-dişi kavramlarını, sosyo-kültürel olarak değerlendirdiği bilinmektedir. Erkek-dişi kavramları fiziksel farklılıkların dışında, toplumsal algı alanlarına göre tanımlandığında, olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilebilecek bazı durumları meydana getirebilmektedir.

Örnek olarak kadının geleneksel yaşamda karşılaşılan tanımı bazı görevlerle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birkaçı, biyolojik aktarımı sağlaması, eş ve annelik rolleri, erkeği memnun etmesi, milli kimliği sürdürmesi olarak ifade edilebilir. Toplumsal yapının kadına yüklediği bu görevler öncelikli olarak kadın kimliğine yönelik genel geçer tarifi oluştursa da, kadın rollerinin kültürlere göre farklılık gösteren yanları vardır ve bu farklılıkları yönlendiren en önemli itici kuvvet kültür ve yaşam koşulları olarak ifade edilebilir. Farklı kültürel yapılara göre kadının toplumdaki rolünün değişebileceği, geleneksel etkilerle, tarihi perspektifle farklı statülerde yer alacağı dile getirilebilir. Endüstrileşmeyle birlikte kadın, toplumsal yaşamın içerisinde eskiye oranla daha fazla yer bulmaya başlamış, dolayısıyla kadının sanatsal üretimdeki payının artmış olabileceği söylenebilir.

“Örneğin Türk kültüründe İslamiyet öncesi dönemde kadın daha sosyal bir kimlik sergiler, yönetimde söz sahibi olurken”(Kafesoğlu,1997: 270), İslamiyet sonrasında Arap geleneklerinin de etkisiyle Türk kadınının daha içe dönük bir karakter kazandığı söylenebilir”(Türkmen, 2012: 184). Dolayısıyla zaman içerisinde kültürel ayrımlara göre nitelik kazanan toplumsal cinsiyet kavramının, kültürel aktarımdaki rolü de farklılıklar gösterebilir ve kadının sergilediği sosyal kimlik kültürel aktarımın karakterini belirleyen önemli unsurlardan biri olarak anlam kazanabilir.

Toplumsal cinsiyet teorileri bağlamında, müziğin de araştırmalar da önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kültürel çalışmalar kapsamında özellikle geleneksel müzikler üzerine yapılan araştırmaların çoğunlukla erkek merkezli olduğu söylenebilir. Bu etkinin kadın müziği ile ilgili verilerin elde edilmesindeki zorlukların bir nedeni olduğu ifade edilebilir. Böylelikle müzik üzerinden toplumsal çözümler yapabilmeyenin de objektif verilere dayanamayacağı dile getirilebilir. Varlı, çalışmasında

bu konunun altını çizmiş ve kadın müziği araştırmalarında yukarıda belirtilen zorluklarla karşılaştığını belirtmiştir (Varlı, 2012: 48). Söz konusu durumun dini merasimler içerisindeki gözlemi ise karşımıza daha karmaşık bir süreci çıkarmaktadır. Araştırma alanımız olan Şehitler köyünde ise kadınların dini müzik pratiklerinin önde gelen özneleri olduğu gözlenmiştir. Benzer yapıdan din dışı müzik pratikleri ile ilgili olarak da bahsetmek mümkündür.

Aynı minvalde, *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası-İstanbul Cem Evlerinde Zâkirlik Hizmeti* adlı kitabında, Zâkirlik ve toplumsal cinsiyet konusuna değinen Özdemir, kadın Zâkir örneklerinin İstanbul'daki bazı cem evlerinde çok ender olarak görüldüğu, birkaç öreğin dışında Cem törenlerinde Post'a oturan kadın Zâkir örneğinin görülmediğini vurgulamaktadır (Özdemir, 2016: 213).

Müzik ve dansın daha çok erkek temelli olduğu birçok kültürel yapıya karşın Şehitler köyünde müzik pratiklerinin icracılarının daha çok kadınlardan oluşması, erkek-kadın icracıların yanında, yalnızca kadınlar tarafından gerçekleştirilen semah örneklerinin de olması bölgenin ayırt edici özelliklerinden biri olarak kabul edilebilir. Resim 4'de yalnızca kadınların yer aldığı semah örneği görülmektedir.

Resim 4: Semah Döner Kadınlar

Alevi inancında kadının yeri sorgulamasını yapmak gerektiğinde, bu kültürde önemli bir ozan olarak görülen Edip Harabi'nin (Kökel, 2012: I, 348) şu dizelerine yer vermek açıklayıcı olabilir;

<i>Abes bir şey halk etmemiştir Huda</i>	<i>Sanmayın ki ersiz komaz dünyayı</i>
<i>Nakıslığı kabul etmeyiz asla</i>	<i>Düşünün bir kerre Meryem Ana'yı</i>
<i>Bacılar büyüttü işte essela</i>	<i>Pedersiz doğurdu koca İsa'yı</i>
<i>Bu dünyaya gelen evliyalari</i>	<i>Bacıların yoktur müdaralan</i>
<i>Ey erler biz sizden ziyade eriz</i>	<i>Gerçi kıyafetçe size uymayız</i>
<i>Çünkü size hizmet hürmet eyleriz</i>	<i>Hakikatte sizden geri kalmayız</i>
<i>Gittiğiniz yolda hep beraberiz</i>	<i>Malumunuz olsun erden saymayız</i>
<i>Etmeyiniz böyle boş davaları</i>	<i>Bize nakıs deyen budalaları</i>
<i>Nakıstan mı geldi Ahmed-i Muhtar</i>	<i>Zehra'nın nutkunu güzel dinleyin</i>
<i>Nakıszade midir Hayder-i Kerrar</i>	<i>Ey erenler, erler doğru söyleyin</i>
<i>Ananıza nakıs demeyin zinhar</i>	<i>Biz doğurmadık mı beyan eyleyin</i>
<i>Te'sir eder size bedduaları</i>	<i>Sizi İrşad eden bu babaları</i>

Yapılan alan çalışmaları, literatür taramaları ve birebir görüşmelerin ışığında yapılan şiir incelemelerinin, Alevi inancında kadının yeri ile ilgili çeşitli ipuçlarını ortaya koyduğu söylenebilir. Sözlü aktarımda önemli bir öge olan şiir araştırmaları birçok toplum için kültürel belleğin yansıtıcısıdır demek mümkün olacaktır. Bu araştırma ve incelemelerin kadın-erkek eşitliği vurgusu açısından ortak bir paydada bulunduğu görülmektedir. Cinsiyet eşitliğine en belirgin örnek olarak Cem törenlerine kadın ve erkeklerin bir arada katılabilmeleri kabul edilebilir. Yine Cem törenlerinde ve Alevi ozanlarının, âşıklarının dizelerinde, Hz. Ali'nin eşi olan Fatma ismine Fatma Ana olarak rastlamak, kadına bakış açısının bir göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca Alevi inancında insanların tanrı katında cinsiyetsiz olarak yalnızca ruh, yani 'Can' olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Buradaki çatı kavram insan olarak ifade edilir. 'Can' ve 'insan' ifadeleri birbiri yerine kullanılabilen ifadeler olarak görülür. Alevi ibadet yeri olan Cem Evleri'ne, kişilerin cinsiyetlerinden soyutlanarak Can olarak

girmeleri gerektiği belirtilir. Alevi dini pratiklerinde kadın-erkek ayrımı olmaması bu inanişaya bağanabilir.

Alevi inancında derviş makamı olarak ifade edilen 'Post', inanç içerisinde en önemli kurumlardan biri olarak kabul edilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin vefatından sonra, Post'una Kadıncık Ana'nın oturmuş olması, geneli ifade etmese de kadının bu makamlarda bulunabileceğini göstermektedir. Yine Alevi inancında en önemli birlikteliğin 'Kırklar Meclisi' olduğu bilinmektedir. 'Kırklar Meclisi', Alevi inancının en üst makamı olarak ifade edilir. Söz konusu meclisin 17 kadın üyesinin olduğu söylemi, yine kadın-erkek eşitliği vurgusu için bir örnek olabilir.

XV. yüzyıl tarihçilerinden Âşık Paşazade'nin *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eserinde, Hacı Bektaş Veli ile bağlantısı olduğunu işaret ettiği Bacıyan-ı Rum adlı kadınların oluşturduğu bir zümreden bahsedilir. Âşık Paşazade'nin eserinde konuyla ilgili dikkat çekici ifadeler şu şekildedir:

“Ve hem bu Rûm (Anadolu) da dört taife vardır, kim müsafirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rûm, biri Âhiyân-ı Rûm, biri Abdalân-ı Rûm ve biri Bâciyân-ı Rûm İmdi, Hacı Bektaş bunların içinden Bâciyân-ı Rûm'u ihtiyar etti kim o, “Hatun Ana” dır. Onu kız edindi, keşf ve kerametini ona gösterdi, ona teslim etti, kendi, Allah'ın rahmetine vardı” (Çubukçu, 2015: 218).

Âşık Paşazade'nin bu tespiti, Alevi-Bektaşî inancında kadının yerine tarihsel bir perspektif ile bakmak için ilgi çekicidir.

Birçok toplumda kadının sosyal yaşamda erkek ile eşit şartlarda yaşamadığı gerçeği kabul edilebilir. Bu eşitsizlik toplumdaki topluma yoğunluk farkları göstermektedir. Alevi toplumunda da çevresel sosyo-kültürel yapılarla benzer öğeler görülmektedir. Alevi toplumunda kadının erkekle tamamen eşit olduğunu söylemek, kadın hakları açısından sorunlardan tamamen azade olduğunu söylemek fazla duygusal olabilir. Burada sosyal yaşamda kadının yaşadığı olumsuzlukların inançsal yapıyla ilişkilendirilerek meşrulaştırılmadığının, yapılan araştırmalar ve örneklerle görülebileceği üzerinde durulmaktadır.

Alevi müziksel yapısının çoğunlukla Cem törenlerinde şekillendiğini söylemek doğru olacaktır. Diğer bir deyişle müzik daha çok inanç temelli şekillenmektedir. Alevi toplumunda müzik birçok toplumda olduğu gibi kültür taşıyıcılığı işlevi görmektedir. İnanç öğretilerini şiirlerle ifade eden ozanların ve âşıkların kültürel belleği, ezgilerle

oluşturduğu söylenebilir. Cemlerde müzik, genellikle bağlama eşliğinde söylenen nefeslerle var olmaktadır. Bağlama icracısı çoğu yerde Zâkir olarak adlandırılırken bazı bölgelerde Âşık olarak ifade edilebilmektedir.

Alan çalışması yapılan Şehitler köyünde gerçekleştirilen ilk görüşmelerde, nefes söyleyen kadınlara ‘ana-bacı’ olarak seslendirildiği tespit edilmiş olup, ikinci ziyarette nefes söyleyen ‘ana-bacı’ larla görüşme imkânı bulunmuştur. Âşık Nezir Erdil’ in evinde gerçekleşen görüşmede, sayıları on iki kişiye ulaşan ‘ana-bacılar’ la da görüşme fırsatı bulunmuştur. İletişimde zorluk yaşanmadan tanışmanın gerçekleştiği ortamda, selamlaşma ritüeli ‘Allah, Muhammed, Ali’ üçlemesi ile üç defa yüzler buluşturularak gerçekleşti. Ana-bacıların odanın bir kenarında toplandıkları sırada, ilk olarak Zâkir Aşır Erdil, Nezir dedenin isteğiyle bağlama çalıp söylemeye başladı. Söylenen ezgilere ortamdaki herkes eşlik ederken araya giren Nezir Erdil, “ *Bacılar buraya toplanmamızın bir nedeni var, nefeslerimizi söyleyeceğiz, sizden de nefes söylemenizi isterim siz de uygun görürseniz*” dedi. Kadınlar bu durumu olumlu karşılayarak nefes söylemeye başladılar. Genellikle aynı anda nefes söylemeye başlayan kadınlar kimi zaman da bir kişinin nefesi başlatmasını bekliyor ardından esere giriş yapıyorlardı. Bu aşamada söylenen eserler saz eşliği olmadan seslendirilmiştir.

Resim 5 de nefes söyleyen kadınlar (Ana-Bacılar) görülmektedir.

Resim 5: Şehitler Köyünde Ana-Bacılar

Alanda nefes söyleyen kadınlara yöneltilen soruların cevapları incelendiğinde; nefesleri nerelerde söyledikleri, din dışı ortamlarda söyleyip söylemedikleri, nefesleri nasıl öğrendikleri ve öğrettikleri, gibi bilgileri elde etmek mümkün olacaktır. Ayrıca din dışı müzik pratiklerinde nasıl yer aldıkları sorularına verdikleri cevaplar Şehitler Köyünde kadınların dini ve din dışı müzik pratiklerinde nasıl ve ne şekilde yer aldıklarının yanı sıra kültürel aktarımın nasıl gerçekleştirildiği sorgulamalarına cevap olma açısından önem arz etmektedir. Nefesleri genellikle Cem’lerde söylediklerini ifade eden kadınlar, Aşure ayında yalnızca İmam Hüseyin ile ilgili nefes söylediklerini, dile getirmektedir. Düğün gibi eğlence ortamlarında ise nefes yerine ‘düğün havaları’ söylediklerini, leblek (def) gibi vurmali çalgılar da kullandıklarını ifade etmektedirler. Nefes söyleme geleneğinin uzun zamandır var olduğunu, bu geleneği annelerinden devraldıklarını söyleyen kadınlar, ayrıca bunu kendi kızlarına da aktardıklarını dile getirmektedir.

Nefes söyleyen kadınlara köydeki erkeklerin bakış açısı da dikkat çekmektedir. Kadınların nefes söylemelerini oldukça normal karşılayan erkekler, bu durumun batıda olmanın etkisi ile olabileceğini dile getirmektedirler. Kadın haklarına çok önem verdiklerini vurgulayan Erdil, diğer Alevi köylerinde de nefes söyleyen kadınların pek görülmediğini ifade etmektedir.

Mustan çalışmasında değindiği bir görüşmeyi şu şekilde aktarmaktadır: “Âşık Cano adıyla tanınan, 1993 senesinde İzmir’e göç etmiş olan Nazime Bektas, *memleketi Bingöl’de önceden bir kadının cem içinde performans gösteremediğini, ancak aynı Bingöl kökenli insanların İzmir Limontepe Bölgesi’nde cem içinde kadının performans göstermesini normal karşıladıklarını söyledi...* kadının cem içindeki özgürlük sahası, yaşamının diğer yönlerindeki özgürlüklerle paralel olarak artmış ve bu değişim... Cemlere, ‘müziksel performans gösterebilme’ biçiminde sirayet etmiştir (Mustan, 2008:194).

Kadınların nefesleri söylemeye başlama anı ve sonrasında yapılan gözlemler betimlenecek olursa, nefes söylenmeden önce, nefes söyleyecek kişinin, dedeye dönerek, ‘Hayr ümmet’ demesi dikkat çekmektedir. Bu bir çeşit izin almak olarak değerlendirilebilir. Ekler kısmında bu nefeslerden bazılarının sözleri, örnek olarak verilmektedir.

Ara esnasında, ağıt söyleyen var mı sorusuna, Şerif bacı '*ben yaptım bir tane Ali'me*' dedi ve söylemeye başladı. Nefes söylenmesinin ardından Nezir dedenin isteği ile bölgeye ait olduğu tespit edilen 'Şih semahı' ve 'Leylim' semahları beş kadın ve bir erkek tarafından 'dönülmeye'² başlandı. Zâkir Aşır Erdil' in sazı eşliğinde dönülen semahın ardından Yusuf Dede (Alevi dedesi) dua ederek geceyi bağladı.³ Söyleniş ve figürleri kayıt altına alınan 'Şih Semah'ının notasyonuna ekler kısmında yer verilmektedir. Semah sırasında yapılan figürler turna kuşunun kanat hareketlerini taklit etmektedir. 'Şih' sözlerinin geçtiği yerde semah dönenler hep beraber Zâkir ile birlikte bu kelimeyi tekrar etmektedirler.

Teberoğlu derlediği 115 Semahtan, 'Şih Semahı' nın Şehitler Köyüne özel olduğunu söylemektedir (2003, 188). Kadın icracıların Cem törenlerinde icra ettikleri eserlerden dikkat çekici olan, Şih Semahı adlı eserin (Bkz Ek 1) 9/8'lik bir ritmik örgüyle başlayan ve giderek hızlanan bir tempoda olduğu gözlemlenmektedir.

Alevi Cem törenlerinde müzik ve icracıların rolünün önemli olduğunun altı çizilebilir. Konu ile ilgili olarak Mustan'ın açıklaması şu şekildedir:

"Müziyenin cemdeki rolü büyük önem taşır, çünkü müziyen cem ritüelinde, ritüel işlemlere göre uzmanlaşmış isimleri olan ve temsil ettikleri tarihsel-mitolojik figürleri bulunan on iki hizmetten biridir. Bu müziyene bölgesel kullanıma bağlı olarak Zâkir, güvende, sazende ya da âşık gibi isimler verilir" (Mustan Dönmez, 2015: 48)

Alanda kadınların Cem töreni içerisinde nefes söylemeleri, müziksel icrayı gerçekleştirmeleri, on iki hizmetten birini yaptıklarının göstergesi kabul edilebilir.

Cem törenlerinde ilgili devam eden konuşmada Âşık Nezir Erdil, "*Bizim Cem'lerimiz çok güzel olur, bacılarımız çok güzel nefes söyler, mesela bu Aşure günü Cem evinde, Muharrem konusunda bilgi aktarıldıktan sonra, Şerif Bacı var, 'Hangisinin Başucunda Ağlayım' nefesiyle beraber üç nefes söyledi*" diyerek nefes söyleyen bacıları dile getirmektedir. Cem törenlerinde kadınların saz çalmadığını, fakat Bursa'da yaşayan, kendi kız torununun saz çaldığını belirtmiştir. Cem törenlerinde herkesin bildiği nefesler söylendiğinde tüm bacıların eşlik ettiği fakat esas söz sahibinin yedi-sekiz bacı olduğu dile getirilmektedir. Gençlerin de çok bilinçli olduğu, her sene gençlik kurbanı yapıldığı, Cem törenlerinde semah döndüklerini ve birçok semaha

² Semah dönme ifadesi bölge halkının kullanmış olduğu bir ifadedir.

³ Geceyi bağlamak: Herkesin dedenin civarında toplanması, başını öne eğmesi ve dedenin dua ederek geceyi bağladım diyerek toplantıyı bitirmesi.

hâkim oldukları ifade edilmektedir. Eskiden köyde bir Şîh semahı bir de miraçlama arkasından yapılan kırklar semahı olduğu, kırklar semahına dört tane müsahipli (kardeşi) bacıların çıktığını dile getiren Erdil, şimdi çok fazla semah çeşidi olduğunu söylemektedir. Cem törenlerinde söylenen nefeslerin daha çok Pir Sultan Abdal'dan Hatay-i' den olduğu dile getirilmektedir.

Alanda gözlemlenen Semah pratiğinde kadınların da Zâkir'ler ile birlikte nefes söylediği gözlemlenmiştir. Resim 6 da bu duruma örnek görülmektedir.

Resim 6: Nefes Söyleyen Kadın

3. GENÇLİK KURBANİ CEMİ

“Gençlik Kurbanı Cemi” ritüelinin içeriğine girmeden önce kurban kavramı ile ilgili başlığa yer vermek çalışma konusunu güçlendirecektir.

3.1. KURBAN KAVRAMI

Dinler tarihinde birçok formda karşılaşılan ve kendi bütününde bir mit olan kurban kavramı, semavi dinlerde, İbrahim peygambere ve ilgili anlatıya dayandırılmaktadır (Bkz. Resim 7). Biraz abartılı bir ifadeyle dile getirilecek olunursa; Tanrıyla iletişim kurma sembollerinden biri olan bu mit, ifade edilen iletişim

çabalarının ilk örneklerinden olabilir. “Değişik Türk boyları arasında IX-X. yüzyıllarda kullanılmaya başlanan kelimenin İbranice’den önce Arapça’ya oradan da din yoluyla dilimize geçtiği bilinmektedir. İslamiyet öncesi Türk boylarında ise kurban karşılığı olarak “yağış, tayılga, hayılga, Tengere tayıg (gök kurbanı), tolu, tolug” gibi kelimelerin kullanıldığını biliyoruz” (Bekki, 2004: 3).

Resim 7: İbrahim Peygamberin Oğlunu Kurban Etme Tasviri

Geçiş ritüelleri başlığı altında yer alan kurban ritüeli, dini törenler olarak karşımıza çıkabilmektedir. “Ritüel bir örnek üzerine kalıplaşmış davranışlar ve töreler bütünüdür. Sosyal hayat içinde yaşanan kalıplaşmış manalı küçük dramlardır” (Günay, 1995: 2-3).

“Kurbanda karşılıklı mübadelenin öne çıkışına dikkat çeken Durkheim, insanın tanrısına sunduğu şeyin, tapınağa bıraktığı yiyeceklerin veya damarlarından akıttığı kanın olmadığı, aksine doğüstüne sunulan şeyin bizzat insanın düşüncesi olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda tanrı ile inananlar arasında karşılıklı bir yardım alışverişi bulunduğunu ifade eden Durkheim, ‘do ut des’

kuralının kurban dizgesini çok açık bir biçimde anlattığı görüşündedir. Durkheim'e göre bu durum, doğaüstü ile kurban sunan arasında bir tür hizmet değişimidir. Ona göre kurban aynı zamanda bir bağış yapma, bir vazgeçme ritüelidir (Selçuk, 2016: 33, 52).

Araştırmalarda kurban kavramı ile “kanlı” ve “kansız” kurban olarak karşılaşılabilmektedir. Kanlı kurban, toplum tarafından kurban edilmesi kabul görmüş canlılardan oluşurken, kansız kurban ise çeşitli yiyecek ve içeceklerin doğaya bırakılması olarak ifade edilmekte ve “saçı” olarak adlandırılabilir. Resim 8 de, Gençlik Kurbanı içerisinde yer alan saçı örneği görülmektedir.

Resim 8: Gençlik Kurbanı Cemi, Saçı Örneği

Ersöz'e göre; “Tüm toplumlarda olduğu gibi eski Türk boylarında da belirli koşul, yer ve zamanlarda doğaüstü güçlere kanlı ve kansız olmak üzere iki çeşit kurban sunulmuştur/sunulmaktadır. Kanlı kurbanda belirli özelliklere sahip at, deve, koyun keçi cinsinden hayvanlar kesilir. Saçı denen kansız kurbanda ise, her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve mübarek saydığı; kırmızı, bulgur, süt, yağ, rakı, şarap vb. çeşitli yiyecek ve içecek maddelerinin belirli bir yere bırakılması veya saçılması söz konusudur.” (Bekki, 2004: 3).

Alanda gözlemlenen cem törenleri içerisinde kansız kurban(saçı) örneklerine rastlanılmış fakat çalışma konusunun örneği olan ‘Gençlik Kurbanı Cemi’ isminde yer alan kurban kavramının kanlı kurban olması sebebiyle bu çalışmada kanlı kurban örneği incelenmiştir.

“Bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon denir” (Baudrillard, 2018: 13). Simüle etmek gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak, simülakr ise, bir gerçeklik olarak algılanmak istenen bölüm olarak tanımlanır.

Çalışma konusunun örneklemini oluşturan ‘Gençlik Kurbanı Cemi’ simülatif bir cem töreni gibi gözükse de içerisinde yer alan birçok simülakr, bu ritüelin inançsal yansımalarla bireyler üzerindeki etkisini hissettirmektedir. Alanda Gençlik Kurbanı ritüeli ile ilgili yapılan görüşmelerde dile getirilen cümlelerde, bu ritüelin amacının aktarım olduğu yönünde olmuştur. Gerekli düzenlemelerle Simülatif bir Cem ortamının yaratılması, bununla birlikte, gençlerin Alevilik öğretisini öğrenmesi amacının güdülmesi ortaya konmuştur. Gerçekleşen Cem ritüelinin simülatif olması, kişilerin gösterdiği davranışlarla, ritüelin yalnızca bir öğretme-öğrenme durumu değil, aynı zamanda, inançsal bir pratik halini almış bir davranış olduğu tespitinin yapılmasını olanaklı kılıyor denilebilir.

Kurban ritüelinin birçok toplumda yaklaşık olarak aynı inançsal öğelerin yansımaları olarak var olduğu söylenebilir. Bunlar korku, ataya saygı, korunma isteği, dilek vb. gibi unsurlar olarak sıralanabilir. Bu ritüel içerisinde yer alan mit ve semboller, ritüelin gerçekleşme şekli ise farklı kültürel yapılarda farklı şekillerde ortaya çıkabilir.

Kültürel kimliğin oluşumunda ve aktarımında yer alan önemli yaşantılardan biri dini toplantılar, olarak gerçekleşebilir. Assman’a göre; “Antikçağ’da da Apollon ve Dionisos’un tanrılar tarafından koro şefi olarak gönderildiği ritüellerin var olduğu Eflatun tarafından bahsedilmektedir”(Assman 2015: 66). Mitolojik örneklerde de karşılaşılan müzik kavramı, kimliğin korunması ve aktarılması için gerçekleşen ritüellerin vazgeçilmez öğelerinden biri olarak ifade edilebilmesinin yanı sıra, Cem törenlerinin de ağırlıklı pratiği olarak da dile getirilebilir.

Assman, ritüelin aynı zamanda bir anlamı canlandırıldığını belirterek Yahudilikteki ‘Seder’ yemeği örneğini vermektedir. “Bu yemeğin ritüel düzeni şaşmaz

bir kesinliktedir: ‘seder’ zaten düzen anlamına gelir. Bu düzen yıldan yıla hep aynı biçimde tekrarlanır. Seder akşamı aynı zamanda şarkılar, vaazlar, öyküler ve söyleşilerle Mısır’dan çıkışın anılmasıdır”(Assman 2015: 99). Cem törenleri Seder yemeği kültürel bellek unsurları açısından dikkat çekmektedir. Aynı zamanda ‘Kırklar Cemi’ öznesinin tekrarı olan Cem törenleri de, içerisinde müzikal unsurlar barındıran, belirli bir düzende gerçekleştirilen ve ‘Kırklar Cemi’ olarak adlandırılan, kendi karakteristik özellikleri ile canlandırılan bir ritüeldir. Mısır’dan çıkışın anıldığı Seder yemeğinin, Kerbela olayının anıldığı, Matem Cemi ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Her ikisinde de görülen ortak özellik, benzer ritüellerle, kültürel belleklerde yer alan tarihsel olaylara atıfların var olmasıdır denilebilir. Seder yemeği ile ortak unsurlara sahip, Hıristiyanlıktaki İsa’nın son yemeği ritüelinin de yine Matem Cemi ile ortak yönler barındırdığı dile getirilebilir. Tüm bu ritüeller için, ortak bir belleğin yansımalarıdır denilebilir. Mısırdan çıkış-Hz. İsa’nın çarmıha gerilişi-Hz. Hüseyin ve yakınlarının öldürülmesi ritüellerle hatırlanan kültürel bellek unsurları olarak görülebilir.

Assman’ın da belirttiği Yahudilikteki ‘Seder’ yemeği, belirli bir düzen ile gerçekleşmektedir. Seder akşamı şarkılar, vaazlar, öyküler ve söyleşiler gibi birçok öğenin yer aldığı ritüellerin ortaya konması, yine Hz. İsa’nın çarmıha gerilişi için gerçekleşen ritüellerde müzikal öğelerin yer alması, Cem ritüelinde gözlemlenen nefes-bağlama ilişkisi, müziğin kültürel aktarımın birçok zaman vazgeçilmez bir öğesi olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

C. Levi Strauss’ a göre toplumlar, ‘soğuk’ ve ‘sıcak’ toplumlar olarak iki ayrı şekilde ifade edilmektedir. “Soğuk toplumlar, kendilerini, tarihin zorlaması ile yapılarında ortaya çıkabilecek herhangi bir değişikliğe karşı korumak amacıyla büyük direniş gösterecek özel bir bilgeliği edinmiş ya da korunmuş gibi görünürler” (Assman, 2015: 76). Alevi toplumunun bu doğrultuda ele alınması tarihsel perspektif ile incelendiğinde mümkün olabilir. Cem ritüellerinde dile getirilen, on iki hizmetten biri olarak belirtilen, görevi gözcülük olan ‘Selman-ı Farisi- miti buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Assman; “Tüm topluluklar kökene ilişkin öykülerin öncülüğünde yaşamlarını kurarlar, davranışlarını ve düzenlerini ona dayandırır,” (Assman 2015: 305) demektedir ve bu ilkeyi ‘mit motoru’ olarak adlandırmaktadır. Buradan hareketle, Alevi inancında

bir dini ritüel olarak yer alan ‘Kırklar Cemi’ de, inancın doğuş noktası olarak kabul edilmesiyle, bir mit motoruğu olarak ifade edilebilir.

P.S. Cohen’e göre, “mit gemişı ‘bloke eder’ ve onu, daha önce olup bitenleri ve geçmişin tarih yazımsal geçerliliğini tartışma konusu yapabilecek tarihçilerin, hukukçuların ve başkalarının rasyonel soruşturmasına kapatır” (Cohen 1999: 112).

“Durkheim, din sosyolojisi konusundaki büyük eserinde dinin ve ritüelin bir toplumun temel örgütlenme ilkelerinin hem bağlamını hem de kanalını sağladığını güçlü bir şekilde savundu” (Cohen, 1999: 112).

3.2. GENÇLİK KURBANİ CEMİ

Bu başlıkta “Gençlik Kurbanı Cemi” isimli ritüelin kültürel bellek ve kültürel aktarım açısından nasıl bir fonksiyona sahip olduğu anlatılmaya çalışılacaktır. Tecrübeli kuşakların genç kuşakları bu inşa edilmiş geleneksel ortamda ne şekilde eğittikleri anlatılacaktır.

Şehitler köyünde karşılaşılan “Gençlik Kurbanı” ritüeline, yapılan literatür taramalarında başka bir bölgede rastlanılmamaktadır. Yapılan görüşmelerde ritüelin amacının kültürel aktarımı sağlayabilmek olduğu belirtilmiştir.

“Hasan Dede Anma Törenleri”, semah ve bağlama kursları, “Gençlik Kurbanı Cemi” ve bunların hepsinin gerçekleşebilmesi için kurulmuş olan dernek yapılanması, bu topluluğun kültürel aktarım konusunda önemli bir algıya ve hassasiyete sahip olduğunu ortaya koyar nitelikte görülmektedir.

Köyde düzenlenen kültürel faaliyetlerden biri olarak ifade edebilecek ve tezin konusunu da tespit edilmesine sebep olan “Gençlik Kurbanı Cemi” yılbaşından sonra ve çoğunlukla Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okulların ara tatil döneminde düzenlenmektedir. Bu ritüel esnasında ritüele de adını veren, “Gençlik Kurbanı” olarak ifade edilen kurbanlar kesilmekte ve ritüelin bir bölümünde tüm katılımcılara dağıtılmaktadır.

Alanda gözlemlenen “Gençlik Kurbanı” ritüeli köyün Cem evinde yoğun bir katılımcı gurubu ile gerçekleşmiştir. “Gençlik Kurbanı” ritüelinin gerçekleşmesinde, köy derneği gençlik kolları başkanı Olcay Çakır etkin rol almaktadır. Çakır; “*Gençlik Kurbanı Cem’ini, yolun (Alevilik öğretisinin) öğretilmesi için yapıyoruz*” ifadesi, bu ritüelin kolektif bilinci sürdürmek adına yapıldığını göstermektedir.

“Kurbanın kolektif eylem ve adak eylemi olmak üzere iki unsurdan oluştuğunu ileri süren Durkheim, kurbanın bir bağış yapma, bir vazgeçme ritüeli olduğu görüşündedir. Durkheim’in anlayışına göre kurban, topluluğun üyelerini bir araya getirerek onlarda dayanışma duygusunu yenilemektedir. Ritüeller tüm bireysel duyguların ortadan kalktığı ve insanların kutsal şeyler aracılığıyla ortaklaşa bir yaşam oluşturduğu zihinsel bir uyarıya yol açar. Bununla birlikte, topluluğun üyeleri birbirinden ayrıldığı zaman, dayanışma duygusu yavaş yavaş azalır. Bu nedenle yeni toplantılar yaparak, ritüelleri yenileyerek toplumu canlandırmak gerekir” (Selçuk, 2016: 38).

Köyde yaşayan kişilerin haricinde, ilçe ve şehirde kalan köylülerin ve üniversite eğitimi için farklı şehirlerde yaşayan gençlerin katılımıyla oldukça kalabalık olarak gerçekleşen Gençlik Kurbanı Cemi, akşamüstü başlayarak geç saatlere kadar sürmektedir.

“Sembol, kendisinden başka bir realiteye dikkat çeken, bir şeyin yerine geçen veya onu tasvir eden bir nesne, bir fiil veya insanlar tarafından yapılmış herhangi bir işarettir. Sembol, insan düşüncesinde görünemeyen bazı şeyleri, onunla ilişkisi nisbetinde görülebilir bir şekilde tasvir eden şeylerdir. Sembol, duyu organlarıyla idraki imkânsız herhangi bir şeyi, tabii bir münasebet yoluyla hatıra getiren veya belirten her türlü müşahhas şey yahut işaret demektir. Sembolleştirme ise; bir şeyi sembolü aracılığıyla anlatma ve göstermedir yahut da bir takım eylem ya da duyguya sembolik fonksiyon verilmesidir. Meselâ, "bayrak" vatanın; "terazi" adaletin sembolüdür. Buna göre sembol, bir kültür ortamında belli bir duygu, eylem veya tutumu gösteren bir unsur, bir deyim, bir sistem, bir nesne veya bir ferttir. Sembol, bilinen bir şekil ile, onun sembolleştirdiği nesne arasında tabii ve itibârî olmayan benzetmeye dayanan bir tekabül fikrini gerekli kılar. Bir başka deyişle sembol, bir nesneye veya ruhî bir unsura eklenen hissedilir bir tasavvurdur”(Atasağun, 1997:125-126)

Alanda birçok sembolle karşılaşmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde belirtilebilir: Zülfikar (Hz. Ali'nin kılıcı), Hz. Ali resmi, Oniki İmamlar resmi, Hz. Muhammet, Hz. Ali ve Hz. Ali'ye ait sözlerin bulunduğu yazılar, Çerağ (Cemlerde yakılan spiritüel anlama sahip mum, ateş), köyde eskiden yaşamış dedelerin resimleri, bele sarılan kırmızı kuşak, Türk bayrağı, Atatürk portresi, bağlamalar.

Resim 9 de bazı sembol örnekleri görülmektedir.

Resim 9: Cemevi İçerisinde Yer Alan Bazı Önemli Semboller

Yukarıda sıralanan semboller ilk olarak göze çarpanlar olarak ifade edilebilir. Bunların haricinde ayrıntıda yer alan mitsel anlam barındıran karakter ve sembollerin bazıları da şu şekilde sıralanabilir: Meydancı ve elindeki çubuk, carcı ve süpürgesi, ibrikçi ve ibrik, Zâkir ve bağlama, Saka suyu, Semah.

Bahsi geçen örnekler, kurban ritüeli içerisinde karşılaşılan, toplumsal belleği yansıtan sembolik kodlar olarak ifade edilebilir. Her biri geniş bir başlıkla ele alınabilecek bu kodlar örnek olarak gösterilmektedir.

Cem evine gelen herkes yanlarında yiyecek, içecek getirmektedir. Ayrıca Cem evinin ısınma, temizlik gibi diğer tüm ihtiyaçları için de katkıda bulunan kişiler olduğu gözlemlenmiştir. İçeri giren kişi yanında getirdiğiyle birlikte ilk olarak meydana gelip, dededen dua almakta, sonra getirdiklerini diğer erzakların yanına bırakmaktadırlar. Burada toplanan erzak eşit pay edilerek mekânda bulunan kişilere dağıtılmaktadır.

Burada sözü edilen erzak ve Cem evine katkı için sunulan maddi öğeler saçı yani kansız kurban olarak değerlendirilebilir.

Genel hatlarıyla, Gençlik Kurbanı Cemi'nin ilk bölümünde konuşmalar ve sohbetler gerçekleştirilmektedir. Daha sonra bağlamalar eşliğinde nefesler söylenmiş, dualar edilmiş semah dönülmüştür.

Cem sırasında, salonun ortasına geniş bir örtü serilmiş ve kurban sahipleri tarafından içeriye iki koç ve bir horoz getirilmiştir. Koçlar bu örtü üzerinde serbest bırakılmıştır. Kurbanların meydana serbest bırakılmasının farklı coğrafyalarda yaşayan

Alevi toplumlarında da görülmektedir. “Kendini Hakk yoluna teslim eden talipleri temsil eden kurbanlık koyunlar, ritüelde yaratılan kutsal alanda, taliplerle etkileşime girer. Örneğin Gırmana Cemlerinde, Cem esnasında kurbanlık koyunun serbest bir şekilde meydanda dolaştığı, cemaatin bir üyesi gibi kabul edildiği, anlatılmıştır” (Yürür, 2015: 109, 131).

Kurban sahiplerinin bellerine kırmızı bir kuşak bağladıkları dikkat çekmektedir. Kurban sahipleri, kurbanlarını getirdikten sonra ilk olarak ayakta daha sonra da diz çökerek dededen dua almaktadır. Dua şu şekilde gerçekleşmiştir.

Dede: *Ne gördünüz ne geçirdiniz?*
Kurban sahipleri: *Hak Gördük.*
Dede: *Yolca giden yorulmaz,*
Gerçekler menzilden ayrılmaz,
Yalancılar Hakka kul olmaz erenler...

Yukarıdaki duanın ardından kurban sahipleri diz çökmüş, meydanda oturan dedeler ve yanlarındaki diğer kişilerin omuzlarına kendi ellerini dokundurduktan sonra öperek başlarına koymuş, dua almaya devam etmişlerdir. Bu ritüel, dairesel olarak gerçekleşmiştir.

Daha sonra yemek dağıtımına geçilmiştir. Tüm katılımcılara yemek dağıtımını gerçekleştirilmeden kimse yemeğe başlayamamaktadır. Dağıtım tamamlanmadan yiyeceklerden yiyen olursa dede meydana çağırıp ve ceza vermektedir.

Gençlik Kurbanı Cem törenlerinde gerçekleştirilen tüm hizmetler (On iki hizmet) gençler tarafından uygulanmaktadır. Bu hizmetler şunlardır:

İbrikçi (el suyu) hizmeti: Alanda, içerisinde su olan bir kap (ibrik) taşıyan bir görevli vardır. Meydana geldiğinde önce başını öne eğerek dede'den dua alır, ortamdakilerin ellerine su döker. Ayrıca sırtında da havlusu bulunduğu gözlemlenmiştir. Arınmayı temsil eder.

Pir/Mürşid/Dede: Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli'yi temsil eden makam. Cemi yönetir.

Rehber/Rayber: Hz. Ali ve İmam Hüseyin'i temsil eder. Yol gösterici.

Gözcü: Asayiş sağlar, Cem ile ilgili bilinmeyenleri katılımcılara öğretir, Dede ve katılımcılar arasındaki iletişimi sağlar.

Çerağcı/Delilci: Cem meydanını aydınlatır.

Meydancı: Ortamda düzeni sağlayan görevlidir. Diğer hizmetlerin aksamadan yürütülmesine yardımcı olur, sükûneti sağlar.

Carcı (süpürgeci): Elinde süpürgesi ile sembolik temizlik yapar.

Zâkir: Bağlama eşliğinde Nefesler söyler.

Sakkacı: Sakka suyu dağıtır.

Lokmacı/Niyazcı/Kurbancı: Kurbanla ilgili organizasyonu sağlar. Lokma dağıtımını sağlar.

Peykici: Cemi duyurur, haberleşmeyi sağlar.

İznikçi/İbrikar: Sembolik yıkanmayı(tarikat abdesti alınmasını) sağlar.

Kapıcı: Cemin ve ceme gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlar.

Onki hizmetten biri olarak Cem törenlerinde yer alan Zakirlik görevi, Gençlik Kurbanı Cemi içerisinde bu görev için deneyimli kişiler tarafından gerçekleştirilirken, ritüelin amacına hizmet eder şekilde gençlerin de bu görevi deneyimlemesine olanak sağlanmıştır.

Resim 10 da zakirlik görevinin genç kuşaklara aktarılması durumu görülebilir.

Resim 10: Zakirlik Görevi Aktarımı

Yukarıda açıklanan tüm hizmetler Gençlik Kurbanı Cem törenleri içerisinde yer almaktadır. Tüm bu sembolleri bir araya getiren ve anlamı ortaya koyan ritüel ise Cem törenleri olarak ifade edilebilir.

Cem töreninin son bölümünü ise “Cem Birlemek” olarak ifade edilen ritüelin oluşturduğu ifade edilmiştir. Dedenin geceyi bağlaması ile ritüelin son bulduğu öğrenilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bursa İnegöl ilçesi Şehitler köyü içerisinde yapılan saha çalışması esnasında yapılan gözlemler ve elde edilen verilerin analizleri doğrultusunda ulaşılan bazı sonuçlar ve değerlendirmeler şöyledir:

- Bursa Şehitler köyünde günümüzde yaşayan nüfusun neredeyse tamamı Alevi inancına sahip bireylerden oluşmaktadır.
- Tarihsel süreç içerisinde köyün yüz yıllardır bir Alevi yerleşimi olarak günümüze kadar geldiği belirlenmiştir.
- Köy halkının sahip olduğu kültürel belleği yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarmaya çalıştığı görülmüştür.
- Köy halkının kültürel özelliklerini korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla bir takım faaliyetler yürüttüğü gözlenmiştir.
- Günümüzde söz konusu faaliyetlerin kurulmuş olan bir dernek aracılığıyla gerçekleştirdiği görülmüştür. Söz konusu dernek çatısı altında düzenlenen bağlama ve semah kurslarının oldukça ilgi çektiği belirtilmiştir.
- Yine dernek tarafından her yıl düzenlenen ve kültürel etkileşime neden olan ‘Hasan Dede Anma Törenleri’ isimli etkinliğinin oldukça önemli sayıda insanı köye toplayabildiği gözlenmiştir.
- Köyde düzenlenen rutin Cem ritüellerinin haricinde “Gençlik Kurbanı Cemi” isimli özel bir ritüelin gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.
- “Gençlik Kurbanı Cemi” isimli özel ritüelde, genç kuşaklara Cem ritüelini yürütebilmek için gerekli bilgilerin aktarıldığı görülmüştür.
- Bir gelenek inşası olarak tanımlanabilecek “Gençlik Kurbanı Cemi”nin, kültürel aktarım odaklı bir işleve sahip olduğu gözlenmiştir.
- Bursa Şehitler köyünde kadınların söz konusu kültürel aktarım sürecinde önemli rollere sahip oldukları görülmüştür.
- Şehitler köyü Cem ritüellerinde söylenen nefeslerin Alevi toplumunu ortak paydada buluşturduğu söylenen ve “Yedi Ulu Ozan” olarak isimlendirilen ozanlara ait sözlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

EKLER

EK 1- Şih Semahı Notası

ŞİH SEMAHI

Kaynak kişiler:Nezir ERDİL,Aşır ERDİL
Derlenen bölge:Bursa, Şehitler Köyü
Notaya alan:Turgay YILDIRIM

Hak na sib ey le se pir ce ma li ni pir ce ma li ni

4
can gö öy le gir di el ham di li el ham di li lak

7
il tal lak il tal lak il tal lak il tal lak

10
A li mü-jü di mü gü zel za ham ey va lak yü rü ye lüm de

14
kırk lar kırk lar kırk lar e ren ler za ham e ren

18
ler dün ge ce sey rim de yol da bi ri ne

23
kü kü bi ri ne kü A li kü mü vet de düm

28
e re me düm sı rı na kü ah mü vet de düm e re me düm

33
sı rı na kü A lüm kü

37
a yak ol dum ce ma li ne sı rı na kü kü na ru na

EK 2- Alanda Kaydedilen Şih Semahı ve Bazı Nefeslerin Sözleri

ŞİH SEMAHI

Hak nasip eylese pir cemalini pir cemalini
Can gözüyle gördüm elhamdülillah elhamdülillah
İllallah illallah illallah illallah
Ali mürşüdümüz güzel şahım eyvallah
Yürüyelim de kırklar kırklar yıllar erenler şahım erenler
Dün gece seyrimde yolda birine hü hü birine hü Ali hü hü
Mürvet dedim eremedim sırrına hü hüü
Ah Mürvet dedim eremedim sırrına hü Alim hü
Âşık oldum cemaline nuruna, hü hü nuruna hü Ali hü hü
Cem evine nuru inen Alimdir, hü hüü
Ah Cem evine nurun iner Alimdir hü Alim hü
Cem evinde tatlı olur muhabbet hü hüü muhabbet hü Alim hü hüü
Cümlesine şefaate eyler Muhammed hü Alim hüü
Ah cümlesine şefaate eyler Muhammet hü Ali hüü
Bir ismi Mustafa bir ismi Ahmet Muhammet
Cem evine nuru inen Alimdir hü hüü
Ah cem evine nuru inen Alimdir hü
Aşka hü

Dua kısmı

Dede:
Allah Allah
Allah bir Muhammed Ali, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli
Semahlarınız Semah ola, Günahlarınız affola
Dönen ayaklarınız, çırpınan elleriniz dert görmeye
Hatice-i Kübra Ana , Fatma, Zöhre Ana cümlelerinize şefaate ola
Pirimiz Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, gerçeğe hü, ya Ali.

HANGİSİNİN BAŞUCUNDA AĞLAYIM

Seslendiren: Şerif Bacı

Yatıyor yetmiş iki şehit anası
Hangisinin başucunda ağlıyım
Akar gözümden kanıyla yaşı
Hangisinin başucunda ağlıyım

Kırk şehit de şehadet(şahadet) şerbetin içti
Abbas suya gitti kolları düştü
Susuz yavrularda tüm candan geçti
Hangisinin başucunda ağlıyım

Savaşa gidiyor cesur yiğitler
Onlarda yatıyor aslan şehitler
Ali Asker'i vurmuş zalim yezitler
Hangisinin başucunda ağlıyım

Hasan Fatımanın yüzüne bakar
Halası eline kınalar yakar
Heryan parelenmiş kanları akar
Hangisinin başucunda ağlıyım

İmam Zeynel Haymalatda inliyor
Izdirabı arşa çıkmış inmiyor
Gözlerinden kan akıyor silmiyor
Hangisinin başucunda ağlıyım

Ali Ekber susuzdur savaşıyor
Haymalağa bakıp vedalaşıyor
Yemiş bahçeleri kanı taşıyor
Hangisinin başucunda ağlıyım

Aşık tanımış hoş çeşm-i yaş için,
Kerbalanın toprağının taş için
Nazlım İmam Hüseyin'in baş için
Hangisinin başucunda ağlıyım

GÖRÜNMEZ DAĞLARIN ARDINDA GALDIM

Seslendiren: Aysel Bacı

Medet ya Muhammet ya Ali
Görünmez dağların ardında galdım
Yoktur eşim dostum halimi soran
Garibim gurbet ellerde galdım
Vay medet hü

Deli de gönül muhabbetten kalır mı?
Gönül abdal olup kalkıp yürür mü?
Dost yüce dağların karı erir mi?
Görünmez dağların ardın da galdım
Vay medet hü
Garibim gurbet ellerde galdım
Vay medet hü

Sabahdan sabahdan bülbülüm ötmez
Ateşim yanmadan dumanım tütmez
Çağırsam çarpınsam ellerim yetmez
Görünmez dağların ardında galdım
Vay medet hü

Pir Sultan gızıydım ben ezelden
Bubamı astılar ganlı Sivas'da
Bize ağlamak düştü hem yazda güzde
Görünmez dağların ardında galdım
Vay medet hü

Pir Sultan abdalım Kulfu Allahü ahet
Can gövdede gader gılmaz bir tahet
Yetiş imdadıma Ali'ylen Muhammet
Görünmez dağların ardında galdım
Vay medet hü
Garibim gurbet ellerde galdım
Vay medet hü

EK 3- Eser İçerisinde Geçen Kelime Açıklamaları

Mürşid/Pir: Alevi-Bektaşî geleneğinde, irşad eden, doğru yolu gösteren, rehber, tarikat ulusu anlamındadır. Mürşid, kılavuz, uyarıcı, müritlerine kurtuluş yolunu gösterici, dervişleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan kimselerdir.

Şih/Şeyh: Kendisine bağlanan insanları, tarikat kuralları içinde eğiten mutasavvıf mürşid.

Hü: Arapça “O” anlamına gelir ve sufi literatürde Allah’ı kastetmek için kullanılır.

Nasib: Birinin payına düşen şey, bir kimsenin elde edebildiği, sahip olabildiği şey.

Cemal: Arapça, yüz güzelliği.

Kırklar: Alevi-Bektaşî ibadetinin esası olarak kabul edilen “cem” ve “semah”ın kaynağı. Cem toplanma, birleşme, birlik olma anlamına gelir. Kırklar da bu birlikteliği ifade eden batın(gizli, görünmeyen anlam taşır.

Şah: Farsça, güçlü kimse. Alevi-Bektaşî inancında Hz. Ali’ye Şah-ı Merdan Ali (mertlerin şahı) olarak hitap edilir.

Erenler: Hak sırrına vakıf olmuş, İnsan-ı Kamil. Kendini Tanrı’ya adanmış, ermiş, evliya, veli, mürşid.

Mürvet/Mürüvvet: İnsani hasletler (doğuştan gelen huy, özellik) ve erdemli davranışlar için kullanılan ahlak terimi.

Şefaet: Birinin suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için o kimseyle bir başkası arasında yapılan aracılık, özellikle de Tanrı ile kul arasında yapılan aracılık.

KAYNAKÇA

- ASSMAN Jan, *Kültürel Bellek*, çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- ATASAĞUN Galip, “Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7, Konya: 1997, ss.125–156.
- Atatürk’ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 37, 1990.
- BAHADIR İbrahim, “Alevi Bektaşî İnancına Göre Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, S.32, 2004.
- BAUDRİLLARD Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.
- BEKKİ Salahattin, “Nevruz Kurban İlişkisi ve Kurbanı Bağlı Olarak Yapılan Ritüeller-Pratikler” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 29, 2004, ss. 11–18.
- BUTLER Judith, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- CELKAN, Y. Hikmet, *21. Yüzyıl’da Sosyoloji ve Eğitim, Küreselleşme ve Toplum*, Trabzon: Hegem Yayınları, 2005.
- COHEN P. Anthony, *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.
- ÇUBUKÇU Hatice, “Bacıyan-ı Rum ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri” *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, İstanbul: S.5, 2015, ss.218.
- COHEN P. Anthony, *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, Ankara: Dost Kitabevi, 1999.
- DAVİS-YUVAL Nira, *Cinsiyet ve Milliyet*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003.
- DEMİR Ö. Ve M. ACAR, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- DOĞAN Nuri, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876–1918)*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- DOĞUŞ VARLI Özlem, “Voice of Women from Anatolia, Identity an Music of Anatolian Turkomen Women” *Germany: Lambert Publication*, 2012.
- DUYMAZ Uğur, “Amaçları Bakımından Balıkesir Deve Oyununda Yer Alan Ölme Dirilme Motifi Ve Kurban Ritüelinin Benzerliği” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, s. 36, Aralık 2016, ss. 81–93.
- ENGİN Refik, DEMİR Tazegül, “Kızıldeli Süreklerinde Okunan Nefesler”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, 2010, ss.412.
- GÜNAY Umay, “Ritüeller ve Hıdırellez.” *Milli Folklor: Üç Aylık Türk Dünyası Folklor Dergisi*. 4 (26), 1995, ss. 2–3.
- GÜVENÇ Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları, 1979.
- GÜVENÇ Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- GÜVENÇ Bozkurt, *Kültürün ABC’si*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1997.
- HAWİLAND W.A., *Kültürel Antropoloji*, İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2002.
- İÇLİ Gönül, *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005
- KALAFAT Yaşar, “Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.40, , Ankara:1966. ss. 511–535

- KÖKEL Coşkun, “Edip Harabi Divanı.” *Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları*, C. 1, Ankara: 2012.
- Küheyl T. Mübahat, “Kültür ve Medeniyet Varlıklarının Korunması Dünyaya Açılmaya Engel Olur mu? 2. Milli Kültür Şurası Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C.1, ss.233–239, 1989.
- MALINOWNSKY Bronislav, *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1992.
- MEJUYEV Vadim, *Kültür ve Tarih*, Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- MUSTAN DÖNMEZ Banu, *Alevi Müzik Uyanışı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- MUSTAN DÖNMEZ Banu, “Alevi Müziğinin Geleceği: Sözlü Kültür Ürünlerinin Modern Dünyadaki Konumu Ve Dönüşümü” Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu Kitabı 2. cilt içinde, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- MUSTAN DÖNMEZ Banu, *Alevi Müzik Uyanışında İzmir Limonetepe Alevi Göçmenlerinin ‘Müzik Pratikleri’*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2008, s.25–60.
- OCAK A.Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- OKAN Murat, *Türkiye’de Alevilik*, Ankara: İmge Yayınları, 2004.
- ÖZTÜRK Okan Murat, *Türkiye’de Alevilik-Antropolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: İmge Kitapevi, 2004.
- ONATÇA-AYIŞIT Neşe, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı-Müzikal Analiz Çalışması*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007.
- ÖĞÜT Evrim H, “Opera repertuarında kurban temasının dönüşümü” *International Journal of Human Sciences*, 13 (1), 2016, ss. 2113–2124.
- ÖNAL Akkaş Sena, “Mit ve Felsefe” *Milli Folklor*, S.77, 2008, ss. 83–88.
- ÖZDEK Attila, “Alevi-Bektaşî Müziğine Özgü Bir Metrik Yapı Olarak (3+3+2+2) Kurulumlu 10/8’lik Ölçü” Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu Kitabı 2. cilt içinde, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- ÖZDEMİR Ulaş, *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası: İstanbul Cem Evlerinde Zâkirlik Hizmeti*, İstanbul: Kolektif Kitap, 2016.
- ÖZYURT, Cevat, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, İstanbul: Açılım Kitap, 2005.
- SELÇUK Ali, Anşa Bacılarda Adak”, *ZfWT*, 8(3), 2016, ss. 33–52.
- SERTKAYA Burcu, *İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler Dergisi Öğretiminde Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimlik Geliştirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.
- SEYMAN Yaşar, “Alevi Öğretisinde ve Toplumsal Yaşamda Kadın” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, S.32, 2004.
- STRAUSS Claude Levi, *Mit ve Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: İtaki Yayınları, 2013.
- ŞENER Cemal, *Alevilik Olayı*, İstanbul: Etik Yayınları, 2004.
- TAŞ Hülya, “Bir Alevi köyü: Bursa Şehitler Köyünde Evlenme Törenleri”, *Milli Folklor Dergisi*, S.80, 2008, ss.53–63.
- TEBEROĞLU Haydar, *Evliya Yolunda Erkan*, Ankara: Dedeoğlu Matbaası, 2003.
- TERMEN Belkız, *Bektaşî ve Alevi Kültüründe Nefesler ve İşlevleri*, İstanbul: E Yayınları, 2003.

- TÜRKDOĞAN Orhan, *Alevi Bektaşî Kimliği*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- TÜRKMEN Emel Funda, “*Lavignag’ın Musiki Terbiyesinde Kadın ve Müzik Algısı*” 1. Uluslararası Müzik Araştırmaları Sempozyumu Müzik ve Kültürel Doku, Trabzon, 16–19 Ekim 2012, ss. 181–190.
- TOPÇU Nurettin, *Türkiye’nin Maarif Davası*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2006.
- YALTIRIK Hüseyin, Trakya Bölgesinin Tasavvufî Halk Müziği:(Notalarıyla)Nefesler-Semahlar, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- YÜRÜR Gülkızılca, “Dersim Alevileri’nin Yaratıcı Bir Deneyim Alanı Olarak Ritüel-Zahir İle Batın’ın Karşılaştırılması ve İyileşme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 76, 2015, ss.109–131.
- ZELYURT Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları,1990.

Kaynak Kişiler:

Nezir Erdil, Aşır Erdil, Zöhre Ana, Şerif Bacı, Aysel Bacı, Nazik Bacı, Pembe Bacı, Gülay Bacı, Sultan Bacı, Hatice Ana, Sevim Bacı, Güllü Bacı, Sebahat Bacı, Fadime Bacı 2016, Bursa.

Alan Rehberi: Olcay Çakır, 2016, Bursa.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Turgay YILDIRIM
Tez Adı	Bursa-İnegöl, Şehitler Köyü Alevi-Bektaşî'lerinde Kültürel Aktarım Sürecinde Rol Alan Müzik Pratikleri: Gençlik Kurbanı Cemi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anasanat Dalı	Müzik
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Ersen VARLI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 17.07.2019

İmza :